

การศึกษาและบทบาทของพระราชโอรสในการปรับปรุงประเทศ (ต่อ)

สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมหลวงพิษณุโลกประชานารถ

พระประวัติและกวีศึกษา

สมเด็จพระเจ้าฟ้า กรมหลวงพิษณุโลกประชานารถ ทรงมีพระนามเดิมว่า สมเด็จพระเจ้าฟ้าจักรพงษ์ภูวนารถ เป็นพระราชโอรสองค์ที่ ๔๑ ในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว และเป็นองค์ที่ ๔ ในสมเด็จพระศรีพัชรินทราบรมราชินีนาถ ประสูติเมื่อวันที่ ๓ มีนาคม พ.ศ. ๒๔๒๕

เมื่อทรงพระเยาว์ได้ทรงศึกษาวิชาหนังสือไทยในพระบรมมหาราชวัง แล้วทรงศึกษาวิชาในโรงเรียนราชกุมารทั้งภาษาไทยและภาษาอังกฤษ ทรงศึกษาภาษาไทยกับพระยาศรีสุนทรโวหาร (น้อย อาจารยางกูร) และ ขุนบ้านาญรวรวัฒน์ (สิงโต) ทรงศึกษาภาษาอังกฤษกับมิสเตอร์ วูลสเลย์ ลูวิส และมิสเตอร์เยคคอลลีคเคียมส์

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงตั้งพระราชหฤทัยไว้แล้วว่า จะทรงส่งพระราชโอรสทุกพระองค์ไปศึกษา ณ ต่างประเทศ ดังนั้น ใน พ.ศ. ๒๔๓๔ เมื่อสมเด็จพระเจ้าฟ้าจักรพงษ์ภูวนารถมีพระชนมายุได้ ๑๔ พรรษา พระองค์จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้เสด็จไปทรงศึกษา ณ ประเทศอังกฤษ ผู้ที่โดยเสด็จด้วยในครั้งนั้น คือ

๑. สมเด็จพระเจ้าฟ้า กรมพระยาภาณุพันธุวงศ์วรเดช เป็นผู้ทรงนำสมเด็จพระเจ้าฟ้าจักรพงษ์ภูวนารถไปส่ง ณ ประเทศอังกฤษ แล้วทรงมอบให้อยู่ในความดูแลของ

พระเจ้านั่งยาเซอ พระองค์เจ้าสวัสดิโสภณ และพระยาวิสุทธิสุริยศักดิ์

๒. พระเจ้าลูกยาเซอ พระองค์เจ้าเพ็ญพัฒนพงษ์ ซึ่งเสด็จไปศึกษา ณ ประเทศอังกฤษพร้อมกับสมเด็จพระเจ้าฟ้าจักรพงษ์ภูวนารอด^๒

๓. จมื่นศรีสวรรค์ เป็นผู้นำสมเด็จพระเจ้าฟ้าจักรพงษ์ภูวนารอดและพระเจ้าลูกยาเซอ พระองค์เจ้าเพ็ญพัฒนพงษ์ไปส่งยังประเทศอังกฤษ^๓

๔. นายพุ่ม นักเรียนโดยเสด็จ

๕. นายณญิง เคยรับราชการเป็นครูโรงเรียนพระตำหนักสวนกุหลาบ และโรงเรียนราชกุมาร เป็นผู้ถวายหนังสือไทยแก่สมเด็จพระเจ้าฟ้าจักรพงษ์ภูวนารอด และทรงพระกรุณาโปรดเกล้าให้ศึกษา ณ ประเทศอังกฤษเป็นนักเรียนหลวงของกรมศึกษา^๕ กวญ

เมื่อเสด็จถึงประเทศอังกฤษ พระองค์เจ้าสวัสดิโสภณทรงจัดให้ประทับอยู่กับสมเด็จพระบรมโอรสาธิราช เจ้าฟ้ามหาวชิราวุธที่แอสคอต โดยมีสเตอร์ทอมสัน เป็นพระอภิบาล เมื่อสมเด็จพระบรมโอรสาธิราช เจ้าฟ้ามหาวชิราวุธ เสด็จไปประทับ

๑ หจข. ร.๕ ต.๔๕/๑๓ หจข. ร.๕ ต.๔๕/๑๓ สมเด็จพระเจ้าฟ้ามหาวชิราวุธมีสว่างวงษ์ กราบทูล พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ลงวันที่ ๔ เมษายน ร.ศ. ๑๑๕

๒ หจข. ร.๕ ต.๔๕/๑๓ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ถึง กรมหลวงเทเวศร์วัชรปการ พระราชหัตถ์เลขที่ ๒/๓๕

๓ เรื่องเที่ยว

๔ ภายหลังได้รับบรรดาศักดิ์เป็น พระยาสุรินทรราชา (นกยูง วิเศษกุล)

๕ หจข. ร.๕ ต.๔๕/๑๓ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ถึง กรมหลวงเทเวศร์วัชรปการ พระราชหัตถ์เลขที่ ๒/๓๕

ที่บ้านใหม่ที่เกรตนิ พระองค์จึงได้เสด็จไปประทับอยู่กับพระรูปหนึ่งชื่อ ชาลส์ สตับส์ (Charles Stubbs) ซึ่งมีตำแหน่งเป็น The Very Reverend the Dean of Ely ที่เมือง Ely ใกล้เมืองเคมบริดจ์^๒ มิสเตอร์ชาลส์ สตับส์ ได้จัดให้มิสเตอร์ เอ็มเมอร์ (Mr. Emery) เป็นอาจารย์ถวายพระอักษร ต่อมาได้เสด็จย้ายไปประทับกับมิสเตอร์ ชาลส์ ฟิปส์ (Mr. Charles Phipps) ที่ตำบลแชลคอต เวสต์เบอร์รี่ วิลด์เชอ (Chalcot, Wesbury, Wiltshire) มิสเตอร์ชาลส์ ฟิปส์ เป็นทั้งพระอภิบาลและอาจารย์ถวายพระอักษร^๓

ใน พ.ศ. ๒๔๓๔ พระเจ้าซาร์นิโคลาสที่ ๒ แห่งรัสเซีย ขณะเมื่อดำรงพระยศเป็นพระยุพราชได้เสด็จประพาสประเทศไทย และได้ทรงสนทนากับพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ดังนั้น เมื่อพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวประพาสรัสเซียใน พ.ศ. ๒๔๔๐ พระเจ้าซาร์ได้ทรงปรารภกับพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวว่า พระองค์ได้ทรงส่งพระราชโอรสไปศึกษาในประเทศอังกฤษ เคนมาร์ก เยอรมนี และประเทศอื่น ๆ หลายพระองค์แล้ว แต่ยังไม่ได้ส่งไปศึกษาในประเทศรัสเซียเลย พระเจ้าซาร์ได้ทรงขอรับเลี้ยง และอบรมพระราชโอรสในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวสักพระองค์หนึ่ง พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงตอบรับพระราชไมตรีด้วยความเต็มพระทัย และได้ทรงพิจารณาเห็นว่า สมเด็จพระเจ้าฟ้าจักรพงษ์ภูวนารถเป็นพระราชโอรสที่เหมาะสมที่สุดที่จะเสด็จไปศึกษา

มิสเตอร์ชาลส์ สตับส์ เคยรับราชการที่สถานทูตสยาม ณ กรุงลอนดอน มีตำแหน่งเป็นครู และผู้ตรวจการศึกษานักเรียนสยามในปะเทศอังกฤษ

^๒ พระราชหัตถเลขาและหนังสือกราบบังคมทูลของเจ้าพระยาพระเสด็จสุเรนทราธิบดี... , หน้า ๑๒๕.

^๓ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๔๐.

พระเจ้ายรรูทเชอ พระองค์เจ้าจุลจักรพงษ์, เจ้าชีวิต (พระนคร : คัลังวิทยา, ๒๕๑๗), หน้า ๔๔๘.

ณ ประเทศรัสเซีย คังนั้น การศึกษาชั้นต้นเมื่อเสด็จประทับอยู่ ณ ประเทศอังกฤษ, นอกจากจะทรงศึกษาภาษาอังกฤษ และวิชาต่าง ๆ แล้ว ยังต้องทรงศึกษาภาษารุสเซียด้วย. เพื่อเป็นการเตรียมพระองค์ที่จะเข้าศึกษาในประเทศรัสเซียต่อไป อาจารย์ที่ถวายการสอนภาษารุสเซียแก่พระองค์ คือ มีสเตอร์ ปอด อาคาเชฟ (Mr. Paul Ardacheff) ชาวยุโรป

การที่จะทรงศึกษาภาษารุสเซียนั้น เป็นการศึกษานเฉพาะพระองค์ คังนั้น พระยาศรีสุริยวงศ์ก็จึงได้เชิญเสด็จมาประทับที่บ้านใหม่ ณ เอลเซนวูด (Elsenwood) ใกล้ ๆ กับวังเกรคนี่ที่ประทับของสมเด็จพระบรมโอรสาธิราช^๒

ใน พ.ศ. ๒๔๔๑ สมเด็จพระเจ้าฟ้าจักรพงษ์ภูวนารถ ได้เสด็จไปศึกษาในประเทศรัสเซียโดยที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงฝากฝังกับพระเจ้าซาร์เป็นการส่วนพระองค์ พระเจ้าซาร์ทรงเค็มพระทัยที่จะรับเลี้ยงคุณสมเด็จเจ้าฟ้าจักรพงษ์ภูวนารถ โดยทรงรับจะออกค่าเล่าเรียนและค่ากินอยู่ทั้งหมด^๓

เมื่อสมเด็จเจ้าฟ้าจักรพงษ์ภูวนารถเสด็จถึงประเทศรัสเซีย นายทหารรักษาเขตแดนไปคอยรับเสด็จและนำเสด็จมาจนถึงสถานีรถไฟกรุงเซนต์ปีเตอส์เบิร์ก ซึ่งมีเจ้าพนักงานกระทรวงวังและคณะนายทหารแต่งกายเต็มยศ คอยรับเสด็จ และนำเสด็จมา ณ พระราชวังฤดูหนาว ซึ่งพระเจ้าซาร์จัดถวายเป็นที่ประทับ สมุหราชมนเฑียร เคาน์ เบงเคนดอร์ฟ (Count Benkendorf) ได้นำพลตรี เคาน์ เคลเลอร์ (General Major Comte Keller) ผู้บัญชาการโรงเรียนมหาดเล็ก (Corps des Pages)

^๑ พระราชหัตถเลขาและหนังสือกราบบังคมทูลของเจ้าพระยาพระเสด็จสุเรนทราธิบดี..., หน้า ๑๗๓.

^๒ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๗๒.

^๓ หจข. ร.๕ ค.๔๘/๑๒ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวถึง พระยาสุรียานุวัตร ลงวันที่ ๒๗ สิงหาคม ร.ศ. ๑๑๗

และร้อยเอก วัลดีมาร์ ครูลอฟ (Caption Woldemar Khrouloff) นายทหารม้า
รักษาพระองค์ เข้ากราบบังคมทูล นายทหารทั้ง ๒ นายนี้ พระเจ้าซาร์ได้นำไปโปรดให้เป็น
ผู้จัดการศึกษาและดูแลความเป็นอยู่ของสมเด็จพระเจ้าฟ้าจักรพงษ์ภูวนารอดสำหรับร้อยเอก
วัลดีมาร์ ครูลอฟ นั้นมีตำแหน่งเป็นพระอภิบาลประจำพระองค์ด้วย

ในการรักษาพระเกียรติยศของสมเด็จพระเจ้าฟ้าจักรพงษ์ภูวนารอดนั้น พระเจ้า
ซาร์ทรงมีพระบรมราชโองการให้มีการปฏิบัติอย่างเคร่งครัด เช่น

ในการรักษาพระเกียรติยศนั้น ก็กวักชันกันเป็นอย่างดี จะเสด็จไปแห่งใด
ก็ใช้เรือแลกรถหลวงทั้งสิ้น เสด็จมานไปแห่งใดก็มีทหารยืนเรียงแถวคอย
ถวายคำนับทุกครั้ง เช่นเสด็จลงเรือไปในแม่น้ำเนวา เป็นต้น ... ถึงกับยิง
ปืนใหญ่ขนาด ๓๒ ซม. ถวายให้เป็นหลายนัด...^๒

ผู้ที่โดยเสด็จสมเด็จพระเจ้าฟ้าจักรพงษ์ภูวนารอดไปยังประเทศรัสเซียในครั้ง

คือ^๓

๑. พระยาสุรียานุวัตร อัครราชทูตสยาม ณ กรุงปารีส เป็นผู้นำเสด็จ
ไปยังประเทศรัสเซีย
๒. พระยามหิบาลบริรักษ์ (สวัสดิ์ ภูมิรัตน์) ไปเป็นพระอภิบาลสมเด็จพระ
เจ้าฟ้าจักรพงษ์ภูวนารอด เมื่อประทับอยู่ในรัสเซีย
๓. นายนกยูง เป็นอาจารย์ถวายหนังสือไทยแก่สมเด็จพระเจ้าฟ้าจักรพงษ์
ภูวนารอด

หจข. ร.๕ ต.๔๘/๑๘ พระยาสุรียานุวัตร กราบบังคมทูล พระบาท
สมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ลงวันที่ ๒๒ มิถุนายน ร.ศ. ๑๑๗

^๒ เรื่องเดียวกัน

^๓ พระราชหัตถเลขาและหนังสือกราบบังคมทูลของเจ้าพระยาพระเสด็จ
สุเรนทราธิบดี ... , หน้า ๒๔๗ - ๒๕๐.

๔. นายพุ่ม นักเรียนโดยเสด็จ ซึ่งสมเด็จพระเจ้าฟ้าจักรพงษ์ภูวนารถทรง
พอพระทัยเลือกไว้เป็นพระสหายร่วมศึกษาในโรงเรียนนายร้อยมหาดเล็กด้วย

สมเด็จพระเจ้าฟ้าจักรพงษ์ภูวนารถทรงศึกษาภาษารัสเซีย และวิชาต่าง ๆ
คือ พงษาวดาร เรขาคณิต พีชคณิต และฟิสิกส์ เป็นการส่วนพระองค์อยู่ ๑ ปี
จึงได้เสด็จเข้าศึกษาในโรงเรียนนายร้อยมหาดเล็ก (Corps des pages)

ใน พ.ศ. ๒๔๔๓ ทรงศึกษาอยู่ในชั้นปีที่ ๔ ทางโรงเรียนถวายการสอน
วิชาค่านพลเรือนแก่พระองค์เป็นพิเศษ คือ วิชากฎหมาย และประวัติศาสตร์การเมือง^๒
เมื่อทรงเรียนจบชั้นนี้ ทรงสอบได้เป็นที่ ๒ วิชาที่สอบมี ๑๔ วิชา โดยกำหนดคะแนน
เต็มวิชาละ ๑๒ คะแนน พระองค์ทรงสอบได้คะแนนดังนี้ คือ^๓

๑. History	ได้	๑๒	คะแนน
๒. Military - Regulations	ได้	๑๒	คะแนน
๓. Geography	ได้	๑๒	คะแนน
๔. Tactics	ได้	๑๑	คะแนน
๕. Russian	ได้	๑๒	คะแนน
๖. Mechanics	ได้	๑๑	คะแนน
๗. Artillery	ได้	๑๒	คะแนน
๘. Fortification	ได้	๑๒	คะแนน
๙. Chemistry	ได้	๑๒	คะแนน
๑๐. German	ได้	๑๐	คะแนน

^๑ หจข. ร.๕ ต.๔๕/๑๔ พระยาสุรียานุวัตร กราบบังคมทูล พระบาท
สมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ลงวันที่ ๒ กรกฎาคม ร.ศ. ๑๑๗

^๒ หจข. ร.๕ ต.๔๕/๒๔ พระยามหิบาลบริรักษ์ กราบบังคมทูล พระบาท
สมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ลงวันที่ ๕ ตุลาคม ร.ศ. ๑๑๘

^๓ หจข. ร.๕ ต.๔๕/๒๘ พระยามหิบาลบริรักษ์ กราบบังคมทูล พระบาท
สมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ลงวันที่ ๒๕ พฤษภาคม ร.ศ. ๑๒๐

๑๑. Natural History	ได้ ๑๒ คะแนน
๑๒. French	ได้ ๑๒ คะแนน
๑๓. Topography	ได้ ๑๑ คะแนน
๑๔. Jurisprudence	ได้ ๑๒ คะแนน

ตามธรรมเนียมของนักเรียนมหาดเล็กชั้นปีที่ ๘ เมื่อสอบไล่ได้เป็นที่ ๑ จะได้เป็นมหาดเล็กของพระเจ้าซาร์ ๑ สอบไล่ที่ ๒ จะได้เป็นมหาดเล็กของพระมเหสี ดังนั้น สมเด็จพระเจ้าฟ้ามงกุฎทรงพระกรุณาฯ จึงได้เสด็จเข้ารับราชการในตำแหน่งมหาดเล็กของพระมเหสี^๑ และได้รับพระยศเป็นนายสิบ^๒

ใน พ.ศ. ๒๔๔๕ ทรงจบการศึกษาจากโรงเรียนนายร้อยมหาดเล็ก เพื่อออกเป็นนายทหาร ปรากฏผลว่าทรงสอบไล่ที่ ๑ นายพุ่มไค้ที่ ๒ สมเด็จพระเจ้าซาร์มีรับสั่งให้จารึกพระนามของพระองค์ไว้ในแผ่นศิลาของโรงเรียนเพื่อเป็นพระเกียรติประวัติ^๓ และได้รับพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ได้รับสัญญาบัตรเป็นนายร้อยตรีในกองทัพบกภูส เขียประจํากรมทหารม้าศุสซาร์ของพระเจ้าซาร์ ซึ่งตั้งอยู่ ณ เมืองซารสโกเยเฮโล

^๑ หจข. ร.๕ ค.๔๕/๓๓ พระยาศรีธรรมสาส์น กราบทูล กรมขุนสมมติอมรพันธ์ ลงวันที่ ๒๓ ธันวาคม ร.ศ. ๑๒๐

^๒ หจข. ร.๕ ค.๔๕/๓๓ พระยาศรีธรรมสาส์น กราบทูล กรมขุนสมมติอมรพันธ์ ลงวันที่ ๓๐ ตุลาคม ร.ศ. ๑๒๐

^๓ หจข. ร.๕ ค.๔๕/๔๐ พระยาศรีธรรมสาส์น กราบทูล กรมขุนสมมติอมรพันธ์ ลงวันที่ ๓๐ ธันวาคม ร.ศ. ๑๒๑

^๔ หจข. ร.๕ ค.๔๕/๔๐ พระยาศรีธรรมสาส์น กราบบังคมทูล พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ลงวันที่ ๓๐ สิงหาคม ร.ศ. ๑๒๑

ใน พ.ศ. ๒๔๔๖ สมเด็จพระเจ้าฟ้าจักรพงษ์ภูวนารถได้เสด็จกลับประเทศไทย ทรงพักแรมอยู่ในกรุงเทพฯ ชั่วระยะหนึ่ง ต่อจากนั้นก็เสด็จกลับไปทรงศึกษาใน วิทยาลัยทหาร (Military Academy) หลักสูตรนายทหารฝ่ายเสนาธิการอีก ๒ ปี

ในการศึกษาวิชาเสนาธิการทหารครั้งนี้พระเจ้าซาร์ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ จัดทำโครงการการศึกษาให้ เพื่อจะได้สำเร็จการศึกษาโดยเร็วกว่ากำหนดตาม พระราชประสงค์ของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวที่ทรงต้องการให้พระราชโอรสเสด็จกลับมาช่วยราชการของประเทศโดยเร็ว

พระเจ้าซาร์ได้ทรงกำหนดเวลาทรงศึกษาของสมเด็จพระเจ้าฟ้าจักรพงษ์ภูวนารถไว้ดังนี้

วันจันทร์	ทรงศึกษาวิชา พงษาคารศึก วิธีพิชัยสงคราม ภาษารุสเซีย ภาษาฝรั่งเศส
วันอังคาร	เสด็จรับราชการในกรมทหารม้าอุซซา ณ เมืองซาร์สโกเยเซโกล
วันพุธ	วิธีจัดกระบวนทัพ และภาษาฝรั่งเศส
วันพฤหัสบดี	ภาษาฝรั่งเศส วิธีจัดกระบวนทหาร วิธีสร้างป้อมค่าย วิธีจัดกระบวนทัพ และวิชาการใช้ปืนใหญ่ ปืนเล็ก และคินคาลูกปืนระเบิด
วันศุกร์	เสด็จรับราชการในกรมทหารอุซซา ณ เมืองซาร์สโกเยเซโกล
วันเสาร์	พงษาวคารศึก วิธีพิชัยสงคราม วิธีจัดกระบวนทหาร วิธีสร้างป้อมค่าย และวิธีจัดกระบวนทัพ

ใน พ.ศ. ๒๔๔๘ ทรงจบการศึกษาจากวิทยาลัยทหาร โดยทรงสอบไล่ได้ที่ ๑ ได้คะแนนเต็มทุกวิชา ดังคำกราบทูลของพระยาศรีธรรมสาส์น ดังนี้

หจข. ร.๕ ค.๔๔/๔๓ พระยาศรีธรรมสาส์น กราบทูล กรมขุนสมมติอมรพันธ์ ลงวันที่ ๑๖ มีนาคม ร.ศ. ๑๒๒

...เมื่อวันที่ ๘ ธันวาคม ๑๒๔๘ วานนี้ สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอฯ ได้เสด็จ
 เข้าสอบไล่พระวิชาในท่ามกลางที่ประชุมกรรมการของการสอบไล่วิชาอาคา-
 เคมี่เป็นการจบสำเร็จทั้งสิ้นแล้ว แลโดยเคชะพระบารมีปกเกล้าฯ สมเด็จพระ
 พระเจ้าลูกยาเธอฯ ทรงไต่ถามคะแนนการสอบไล่สูงที่สุดเต็มอัตราคะแนน
 สอบไล่ทุกวิชา จนบรรดาพวกกรรมการพากันสรรเสริญพระปรีชาสามารถ
 ว่าไม่รู้อะไรจะถวายคะแนนข้อย่างไรอีก เพราะทรงไต่ถามเต็มที่แล้ว

พระเจ้าซาร์ทรงพอพระทัยในการศึกษาของสมเด็จพระเจ้าฟ้าจักรพงษ์ภูวนารถ
 มาก จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ แต่งตั้ง เป็นนายพันเอกพิเศษในกองทัพบก
 รัสเซีย ประจำกรมทหารม้าซุสซาร์ และได้พระราชทานเครื่องราชอิสริยาภรณ์
 ชั้นที่ ๔ และตราเชนค้อนกระบี่แก่พระองค์

เครื่องราชอิสริยาภรณ์เชนค้อนกระบี่เป็นเครื่องราชอิสริยาภรณ์พระราชทาน
 เฉพาะเจ้านายในราชตระกูลรัสเซียเท่านั้น พระเจ้าซาร์และบรรดาแกรนด์ดยุกของประเทศ
 รัสเซีย เมื่อทรงศึกษาจบวิชาเสนาธิการทหารก็จะได้รับเครื่องราชอิสริยาภรณ์
 การที่ทรงพระราชทานแก่สมเด็จพระเจ้าฟ้าจักรพงษ์ภูวนารถ จึงแสดงให้เห็นว่า ทรงพระ
 เมตตารักใคร่พระองค์ประดุจพระญาติสนิท

ตลอดระยะเวลาที่สมเด็จพระเจ้าฟ้าจักรพงษ์ภูวนารถประทับอยู่ที่ประเทศรัสเซีย
 ทรงเป็นที่โปรดปรานของพระเจ้าซาร์นิโคลาสที่ ๒ เป็นอันมาก ทุกวันอาทิตย์จะทรง
 โปรดให้สมเด็จพระเจ้าฟ้าจักรพงษ์ภูวนารถเสด็จมาเสวยพระกระยาหารเข้ากับพระองค์และ
 พระบรมวงศานุวงศ์ (Imperial Family) นอกจากนั้นยังโปรดให้เข้าในการพระราชพิธี
 ต่าง ๆ ด้วยทุกครั้ง

พ.ศ. ๒๔๕๑ ค.ศ. ๑๘๘๘ พระยาศรีธรรมสารสิน กราบพูล กรมขุนสมมติ
 อมรพันธ์, ลงวันที่ ๘ มกราคม ร.ศ. ๑๒๕

พ.ศ. ๒๔๕๑ ค.ศ. ๑๘๘๘ พระยาศรีธรรมสารสิน กราบมิ่งมพูน พระบาท
 สมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ลงวันที่ ๑๗ มกราคม ร.ศ. ๑๒๕

เมื่อทรงสำเร็จการศึกษาแล้ว จึงได้เสด็จกลับประเทศไทย

สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมหลวงพิษณุโลกประชานารถ
กับงานทางทหารบก

เจ้าฟ้ากรมหลวงพิษณุโลกประชานารถทรงเริ่มเข้ารับราชการครั้งแรก
ใน พ.ศ. ๒๔๔๕ โดยทรงดำรงตำแหน่งผู้ช่วยเจ้ากรมยุทธนาธิการ ได้ทรงช่วย
พระเจ้าพี่ยาเธอ กรมหลวงนครไชยศรีสุรเดช ซึ่งเป็นผู้บัญชาการกรมยุทธนาธิการ
ทรงวางระเบียบแบบปฏิบัติงานในกรมให้เรียบร้อยรัดกุมยิ่งขึ้น ผลงานที่สำคัญของ
พระองค์คือการวางรากฐานการศึกษา โดยขยายโครงการศึกษาของโรงเรียนทหารบก
ให้กว้างขวางทันสมัยทัดเทียมอารยประเทศ นั่นก็คือพระองค์ทรงจัดวางโครงการศึกษา
ของโรงเรียนทหารบกขึ้นใหม่ งานทางด้านการศึกษาที่ทรงกระทำเมื่อดำรงตำแหน่ง
เสนาธิการทหารบก และรั้งหน้าที่เจ้ากรมยุทธศึกษาทหารบกด้วย

พระกรณียกิจทางด้านการศึกษาของทหารบก

เมื่อทรงรั้งหน้าที่เจ้ากรมยุทธศึกษาทหารบก พระองค์ได้ทรงใช้พระปรีชาสามารถ
และวิริยะอย่างเต็มที่ในการวางรากฐานการศึกษาของทหารบก เพราะการศึกษาของ
ทหารบกเป็นส่วนสำคัญที่จะทำให้กองทัพเจริญก้าวหน้า ถ้ากองทัพได้คนที่มีความรู้ความ
สามารถมาก การพัฒนากองทัพก็จะเป็นไปได้โดยรวดเร็ว ทรงเป็นพระอาจารย์สอนด้วย
พระองค์เอง และยังสามารถแต่งตำราขึ้นไว้เป็นคู่มือในการประกอบการเรียนของทหารด้วย
เพราะในสมัยก่อนตำรับตำราหายาก ถ้าจะให้อ่านจากตำราภาษาต่างประเทศ นักเรียน
ก็ยังมีภูมิรู้ไม่สูงพอที่จะอ่านได้

ทจช. ร.๕ ค.๔๘/๔๐. พระยาตรีภพธรรมสาส์น กราบทูล กรมขุนสมมติ
อมรพันธ์ ลงวันที่ ๒๔ มกราคม ร.ศ. ๑๒๑

ใน พ.ศ. ๒๔๕๒ ทรงเปิดหลักสูตรโรงเรียนเสนาธิการทหารบกครั้งแรก วิชาเสนาธิการในเมืองไทยยังไม่เคยมีมาก่อน พระราชโอรสของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงศึกษาวิชาเสนาธิการทหารบกในขณะนั้นอยู่ ๒ พระองค์ เท่านั้น คือ สมเด็จพระเจ้าฟ้าจักรพงษ์ภูวนาถ และสมเด็จพระเจ้าฟ้าบริพัตรสุขุมพันธุ์ ซึ่ง สมเด็จพระเจ้าฟ้าบริพัตรสุขุมพันธุ์ทรงไปดำเนินงานทางด้านกการทหารเรือเสีย เพราะฉะนั้น การสอนวิชาเสนาธิการทหารบกพระองค์จึงต้องดำเนินการแต่ผู้เดียว ทรงวางรากฐาน โรงเรียนเสนาธิการทหารบกโดยจัดระเบียบการศึกษาใช้หลักสูตร ๒ ปี เหมือนในต่างประเทศ ในการคัดเลือกนายทหารเข้ารับการศึกษาที่ทรงออกระเบียบการคัดเลือกไว้ ด้วย วันที่ ๓ เมษายน พ.ศ. ๒๔๕๒ เป็นวันก่อตั้งโรงเรียน ฉะนั้น จึงถือว่าเป็นวันคล้ายวันสถาปนาโรงเรียนเสนาธิการทหารบกสืบต่อมา

ต่อมาในวันที่ ๒๖ ธันวาคม พ.ศ. ๒๔๕๒ ทรงเปิดหลักสูตรนักเรียน นายร้อยชั้นที่ต้นราชดำเนิน กล่าวคือในวันที่ ๑ มกราคม พ.ศ. ๒๔๕๒ มีพระบรมราชโองการให้ยุบโรงเรียนทหารบก แยกเป็นโรงเรียนนายร้อยชั้นประถมและโรงเรียนนายร้อยมัธยม โดยขึ้นตรงต่อกรมเสนาธิการทหารบก

การที่พระองค์ทรงเป็นพระอาจารย์สอนในโรงเรียนนายร้อย ทำให้มีศิษย์มากมาย ซึ่งล้วนแต่จงรักภักดีและเทิดทูนพระองค์อย่างยิ่ง การที่ทรงเป็นที่รักใคร่ของลูกศิษย์ทำให้พระองค์สามารถกำจัดศัตรูของราชบัลลังก์ได้โดยละม่อม ไม่ต้องเสียเลือดเนื้อและความไม่สงบขึ้นภายในประเทศ กล่าวคือ ใน พ.ศ. ๒๔๕๔ มีกลุ่มนายทหารรุ่นหนุ่มหมู่หนึ่ง นำโดยร้อยตรี เหล็ง ศรีจันทร์ คิยัคอานาจเปลี่ยนแปลงการปกครอง ประเทศ แต่กรมหลวงพิษณุโลกประชานาถ ได้ทรงทราบเรื่องก่อน เพราะมีศิษย์มา

ประวัติโรงเรียนนายร้อยพระจุลจอมเกล้า, (พระนคร : โรงพิมพ์กรมยุทธศึกษาทหารบก, ๒๕๐๗), หน้า ๒๐.

ทูลให้ทรงทราบ พระองค์จัดการปราบไถ่ในทันที ผู้ที่คิดทำการเปลี่ยนแปลงการปกครอง
 ทั้งคณะ ล้วนเป็นศิษย์ใกล้ชิดของพระองค์ทั้งสิ้น ซึ่งทำให้พระองค์เสียพระทัยมาก เพราะ
 ทั้งวิชาทหารและการเมือง พระองค์ได้ทรงสอนให้แก่ศิษย์อย่างตรงไปตรงมา ภายหลัง
 เมื่อได้ทรงปราบปรามเป็นที่เรียบร้อยแล้ว ก็ได้เสด็จไปกราบบังคมทูลพระบาทสมเด็จพระ
 พระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ณ พระราชวังสนามจันทร์^๒ มีผู้ต้องคำพิพากษาศาลทหาร
 ๕๑ คน ครั้นวันที่ ๗ พฤษภาคม ๒๔๕๕ จึงประกาศปลดและถอดยศคณะนายทหารกลุ่ม
 นั้นรวม ๒๒ นาย และพลเรือนคนหนึ่งถูกจำคุก ได้รับอภัยโทษเมื่อวันที่ ๑๑ พฤศจิกายน
 พ.ศ. ๒๔๖๗

ทรงจัดให้มีการประลองยุทธ

ใน พ.ศ. ๒๔๕๕ สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมหลวงพิชณุโลกประชานารถได้ทรงริเริ่ม
 จัดให้มีการซ้อมรบขึ้นเป็นครั้งแรกในพื้นที่จังหวัดนครปฐม และราชบุรี ซึ่งต่อไปกองทัพ
 บกจะมีการฝึกประลองยุทธทุกปีในขณะที่พระองค์ทรงดำรงตำแหน่งเสนาธิการทหารบก

ใน พ.ศ. ๒๔๕๔ ทรงจัดให้มีการฝึกการประลองยุทธใหญ่ที่จังหวัดอยุธยา
 ในปีนั้นให้กองพลทุกกอง ยกเว้นกองพลทหารบกที่ ๔ ระดมพลเรียกกองหนุนหรือกอง
 เกินอัตราเข้ามาประจำกรมเพื่อรับการฝึกเป็นเวลา ๒ เดือน ตั้งแต่วันที่ ๒๕ มกราคม
 ถึงวันที่ ๒๕ มีนาคม กระทั่งวงกลาโหมสั่งเรียกทหาร ๗ กองพลมาทำการประลองยุทธ
 ใหญ่ร่วมกันเป็นครั้งแรก นับแต่ได้ใช้พระราชบัญญัติลักษณะเกณฑ์ทหารมาแล้ว การ
 ประลองยุทธอยู่ในความอำนวยการของสมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมหลวงพิชณุโลกประชานารถ
 ดังได้ทรงบันทึกไว้ว่า "การประลองยุทธใหญ่นั้นได้ดำเนินไปในความอำนวยการของ
 ข้าพเจ้าในตำแหน่งเสนาธิการทหารบก และทหารทั้งปวงอยู่ในบังคับบัญชาข้าพเจ้า

^๒ พระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าจุลจักรพงษ์, เกศวิงปารุสก เล่ม ๑
 (พระนคร : คลังวิทยา, ๒๕๑๗), หน้า ๘๑.

ตลอดเวลาประลองยุทธ... "

ในการประลองยุทธใหญ่ครั้งนี้ พระองค์ได้ทรงจัดแบ่งกำลังออกเป็น ๒ ฝ่าย คือ ฝ่ายแดงกับฝ่ายขาว ประกอบกำลังในอัตรากำลังกองพลใหญ่และกองทัพน้อย

กำลังฝ่ายแดง จัดเป็น ๑ กองพลใหญ่ ประกอบด้วย

๑. กรมบัญชาการกองพล	ให้ใช้กำลังพลของกองทัพน้อยทหารบกที่ ๑
ฉบ. พล.	คือ พล.ต. พระยาดีหราชอาณาจักรไกร
เสนาธิการกองพลใหญ่	คือ พ.ท. พระสรกิจพิศาล
นายแพทย์ประจำกรม	คือ พ.ต. หลวงวิสุตโยธาภิบาล
๒. กองพลน้อยทหารราบที่ ๑/๑	(กำลังพลจากกองพลทหารบกที่ ๑
	รักษาพระองค์
ฉบ. พล.	คือ พ.อ. พระยารามกำแหง
เสธ. พล.	คือ พ.ต. หลวงศิลาวิทย์ปรีชา
มีกรมทหารราบ ๒ กรม คือ	
๑. กรมทหารมหาดเล็ก จัด ๓ กองพัน	
๒. กรมทหารบกที่ ๑๑ ร.อ. จัด ๓ กองพัน	
๓. กองพลน้อยทหารราบที่ ๒/๒	
ฉบ. พล.	คือ พ.อ. หม่อมเจ้าพันธุ์ประวัติ
เสธ. พล.	คือ ร.อ. หลวงประมาณพลนิกาย
มีกำลังพล ๒ กรมทหารราบ คือ	
๑. กรมทหารราบที่ ๒ จัด ๓ กองพัน	
๒. กรมทหารราบที่ ๑๒ จัด ๓ กองพัน	

๔. กรมทหารปืนใหญ่รวมฝ่ายแดง จัดเครื่องบินตรวจการณ์ให้ ๑ เครื่อง ประกอบกำลังมี ๓ กองพัน กองพันมี ๔ กองร้อย ๑ กองร้อยมีปืนใหญ่จริง ๑ กระบอก

๕. กรมทหารม้ารวมฝ่ายแดง จัดกำลังจากกรมทหารม้ารวมกองทัพน้อย ทหารบกที่ ๑

พ.ต.หลวงนฤบาลบริรักษ์ เป็น ผบ.กรม

๖. กองพันทหารช่างฝ่ายแดง จัดกำลังจากกรมทหารบกช่างที่ ๑ ๓ กองร้อย

๗. กองทหารพาหนะฝ่ายแดง จัดกำลังจากกองทหารพาหนะที่ ๓ ๑ กองร้อย

๘. กองบิน มีเครื่องบิน ๒ เครื่อง

รวมกำลังฝ่ายแดง ทหารราบ ๑๒ กองพัน ปืนใหญ่ ๔๘ กระบอก (สมมุติ) ทหารม้า ๔ กองร้อย ทหารช่าง ๓ กองร้อย ทหารพาหนะ ๑ กองร้อย ให้ฝ่ายแดงเข้าที่ชุมพล เริ่มต้นที่บริเวณใกล้สถานีรถไฟมาบพระจันทร์ จังหวัดอุษยธานี พร้อมในเวลา ๑๘.๐๐ (ย่ำค่ำ) วันที่ ๑๕ มีนาคม ๒๔๕๘

กำลังฝ่ายขาว จัดกำลัง ๑ กองทัพน้อย มีหน่วยต่าง ๆ ดังนี้

๑. กรมบัญชาการกองทัพน้อย ใช้กำลังพลกองทัพน้อยทหารบกที่ ๒ แม่ทัพ พล.ท. หม่อมเจ้าอลองคณี

เสนาธิการ พ.ท. พระรามณรงค์

นายแพทย์ประจำกรม พ.ต. หลวงศักดิ์โยธยาบาล

๒. กองทหารช่างสะพานฝ่ายขาว (จากกรมทหารบกช่างที่ ๒)

มีกำลัง ๑ กองร้อย

๓. กรมทหารม้ารวมฝ่ายขาว (จากกรมทหารม้านครราชสีมา)

กำลัง ๒ กองพัน

๔. กองพลทหารบกที่ ๖ (จัดกำลังจากกรมทหารบกที่ ๖)
 ผบ.พล. พ.ท. หลวงเรีงรณอาษา
 จัดกำลัง ๒ กรม ร. ๑ กรม ป. (จากกรมทหารบกปืนใหญ่ที่ ๖)
 ๑ กองร้อยทหารช่าง (จากกรม ช.ที่ ๒)
 ๑ กองร้อยพาหนะ (จากกองพาหนะทหารบกที่ ๖)
๕. กองพลทหารบกที่ ๗ จัดกำลัง ๒ กรม ร. (จาก ร.๗ และ ร. ๑๗)
 ๑ พัน.ป. (จัดการกรม ป.ที่ ๗)
 ๑ ร้อย.ช. และ ๑ ร้อย.พาหนะ
๖. กองพลทหารบกที่ ๘ (จากกรม ร.ที่ ๘ และ ๑๘)
 ผบ.พล. พล.ต. พระยาพิไชยชาญฤทธิ
 เสธ.พล. พ.ต. หลวงทรงศักดิ์
 จัดกำลัง ๒ กรม ร. ๑ พัน.ป. ๑ ร้อย.พาหนะ
๗. กองพลทหารบกที่ ๕ (จากกรม ร.ที่ ๕ และ ๑๕)
 ผบ.พล. พ.อ. หม่อมเจ้าทศศิริวิงษ์
 เสธ.พล. พ.ต. หลวงอมรศักดิ์จาวุธ
 มีกำลัง ๒ กรม ร. ๑ พัน.ป. (๔ กองร้อย มีปืนจริงกองร้อยละ

๒ กระบอก)

รวมกำลังพลฝ่ายขาว ๑๗ กองพัน ปืนใหญ่ ๖๔ กระบอก (สมมุติ)
 ทหารม้า ๔ กองร้อย ทหารช่าง ๓ กองร้อย ทหารพาหนะ ๓ กองร้อย)
 ฝ่ายขาวกำหนดให้เข้าที่ชุมพลเริ่มต้นในที่ต่าง ๆ กัน ในวันที่ ๑๔
 มีนาคม ๒๔๕๘ คือ

- กองพลที่ ๖ และ ๗ และกรมทหารม้ารวม ชุมพลที่จังหวัดลพบุรี
- กองพลทหารบกที่ ๘ ชุมพลที่วัดสัก ริมแม่น้ำป่าสัก
- กองพลทหารบกที่ ๕ อยู่ใกล้สถานีรถไฟสูงเนิน จังหวัดนครราชสีมา

ทั้งนี้ เป็นไปตามคำสมมุติ คือพระองค์ท่านให้ฝ่ายแดงเป็นข้าศึก จักกำลัง เป็นกองพลใหญ่ผสมกองทัพไทยมิได้จัดอย่างนั้น ฝ่ายขาวเป็นกองทัพน้อย จัดตาม แบบกองทัพบกไทย

การประลองยุทธครั้งนั้นนับว่าเป็นการฝึกครั้งแรกที่ใหญ่จริง ๆ พระองค์ได้ ทรงอธิบายความมุ่งหมายในการฝึกไว้ว่า

ต้องเข้าใจชี้ชัดว่าการประลองยุทธใหญ่นั้น กระทำสำหรับฝึกฝนผู้บังคับบัญชา ชั้นสูง ๆ แต่ผู้บังคับการกรมขึ้นไปเป็นข้อใหญ่ใจความ ต้องให้ผู้บังคับบัญชานั้น ๆ ได้ กระทำการใกล้เคียงกับที่จะต้องทำในเวลาสงครามจริงให้มากที่สุดที่จะเป็นได้^๑

การที่พระองค์ได้ทรงริเริ่มฝึกประลองยุทธขึ้นนับว่า เกิดประโยชน์ยิ่งใหญ่ต่อ กองทัพบก กล่าวคือ เป็นการฝึก

๑. ผู้บังคับบัญชาให้เห็นภาพการรบสมัยใหม่ ใช้อาวุธผสมช่วยเหลือซึ่งกัน และกัน มีการประสานงานกัน การตกลงใจ การสั่งการ และการแก้ปัญหาให้ถูก ต้องตามหลักยุทธวิธี

๒. ฝึกเจ้าหน้าที่ฝ่ายอำนวยการให้เคยงานตั้งแต่จัดการระดมพล จนถึง อำนวยการยุทธ

๓. ฝึกผู้บังคับบัญชาชั้นรอง ตลอดจนถึงตัวทหาร ให้รู้จักใช้อาวุธ ใช้ ภูมิประเทศให้เหมาะสมกับเหตุการณ์ คือการทำการรบเป็นบุคคลและเป็นหน่วยได้

๔. ฝึกทหารทุกคนให้รู้จักยุทธวินัยในยามสงคราม และการปฏิบัติต่อ ประชาชนภายในเขตยุทธบริเวณ ตลอดจนวิธีปฏิบัติต่อเชลยศึก

๕. ฝึกให้เกิดความอดทนและความสามัคคีในการที่ไปร่วมทุกข์ร่วมสุขกันมา ในสนามรบ

^๑ รายงานแสดงเรื่องและผลของการประลองยุทธใหญ่ พ.ศ. ๒๔๕๕ หน้า ๓.

การประลองยุทธยุติลงในวันที่ ๒๐ มีนาคม ๒๔๕๕ ได้ผลตามความมุ่งหมาย เพราะพระองค์ได้ใช้พระปรีชาสามารถในการอ่านรายการ ออกคำสั่ง คำชี้แจง และกำหนดคำสั่งปฏิบัติไว้อย่างละเอียดทุกชั้นตอน จัดตั้งคณะกรรมการประจำฝ่าย ประจำหน่วยไว้อย่างสมบูรณ์ การประลองยุทธจึงดำเนินโดยเรียบร้อย ทหารบกทุกเหล่าได้รับการฝึกให้รู้จักหน้าที่ของตนในสนามรบโดยทั่วถึงกัน

ในปีต่อมา คือ พ.ศ. ๒๔๕๕ ก็ได้มีการประลองยุทธใหญ่อีกครั้งหนึ่ง ภายใต้การอ่านรายการของพระองค์ นับเป็นการฝึกให้ทหารเตรียมพร้อมอยู่เสมอ การประลองยุทธครั้งนี้ใช้ทหารถึง ๒ หมื่น ๓ พันคน นับเป็นการประลองยุทธอันยิ่งใหญ่ ภายหลังจากการประลองยุทธได้ยุติลงแล้วในวันที่ ๑๐ มีนาคม พ.ศ. ๒๔๕๕ ในวันรุ่งขึ้นพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้มีพระราชหัตถเลขา ถึงเสนาบดีกระทรวงกลาโหม ชมเชยการประลองยุทธครั้งนี้ว่า

เมื่อได้เห็นการประลองยุทธใหญ่ในปีนั้นจนตลอดแล้ว ฉันมีความยินดีที่จะกล่าวได้โดยจริงใจว่า ผลของการซ้อมรบเป็นที่ควรพอใจยิ่ง กิจกรรมที่ดำเนินมาทุกวันนี้แสดงให้เห็นว่า ผู้บังคับบัญชาที่มีความสามารถในหน้าที่ยิ่งขึ้น ทั้งมีความรอบรู้ในยุทธศาสตร์ และยุทธวิธีขึ้นด้วย ฝ่ายผู้บังคับบัญชาชั้นก็ได้ทำการอันแสดงให้ปรากฏว่า เขาใจในหน้าที่ของตน ส่วนทหารก็ตั้งใจที่จะกระทำการให้บริบูรณ์อย่างดีที่สุดที่จะพึงกระทำได้

---

๑ หจช. ร.๖ ก.๑/๒๖ พระยาเทพอรชุน สมุหราชองครักษ์ กราบบังคมทูลพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว

๒ หจช. ร.๖ ก.๑/๒๖ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ถึงเจ้าพระยาบดินทรเดชาอนุชิต, ลงวันที่ ๑๑ มีนาคม พ.ศ. ๒๔๕๕

ทรงตั้งค่ายทหารบกแห่งแรก

ใน พ.ศ. ๒๔๖๐ พระองค์ได้เสด็จไปตรวจกิจการทหารที่จังหวัดปราจีนบุรี ทรงพิจารณาเห็นว่าบริเวณดงพระรามเป็นชัยภูมิเหมาะสำหรับจะเป็นที่ตั้งหน่วยทหาร จึงสั่งการตั้งเป็นค่ายทหารขึ้นโดยให้ย้ายกรมทหารราบที่ ๑๔ เดิมตั้งอยู่ริมแม่น้ำบางปะกง เข้ามาตั้งค่ายในดงพระรามเป็นหน่วยแรก ต่อมาใน พ.ศ. ๒๔๖๒ พระองค์ได้เสด็จมาเปิดค่ายแห่งนี้เป็นค่ายทหารแห่งแรกในกองทัพบก ประทานนามค่ายว่า "ค่ายจักรพงษ์" ประทานตรา "จักรกับกระบอง" ตราประจำพระองค์เป็นสัญลักษณ์ประจำค่าย

ทรงตั้งกองทหารอาสา

ใน พ.ศ. ๒๔๖๐ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงประกาศสงครามกับประเทศเยอรมนี ออสเตรเลีย อังกฤษ ประเทศไทยได้จัดส่งกองทหารอาสาไปร่วมรบกับสัมพันธมิตรในทวีปยุโรป การจัดตั้งกองกำลังทหารอาสา การฝึกทหารอาสา และการส่งกองทหารอาสาไปร่วมรบ มีพระบรมราชโองการมอบให้เสนาธิการทหารบก คือ สมเด็จพระเจ้าฟ้าจักรพงษ์ภูวนารับผิดชอบดำเนินการ

พระองค์ได้ทรงใช้พระปรีชาสามารถจัดการได้สำเร็จ ทหารไทยที่ส่งไปร่วมรบได้รับชัยชนะร่วมกับมิตรประเทศอื่น ๆ ทำให้ประเทศไทยเป็นที่รู้จักแก่นานาประเทศ

เมื่อสงครามโลกครั้งที่ ๑ ยุติลง ฝ่ายสัมพันธมิตรได้รับชัยชนะ ประเทศไทยจึงเป็นฝ่ายชนะด้วย ผลประโยชน์ที่ประเทศไทยได้รับครั้งนี้เพราะพระปรีชาญาณของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ส่วนการดำเนินงานด้านกิจการทหาร กองทหารอาสาสามารถไปร่วมศึกกับฝ่ายสัมพันธมิตรได้เรียบร้อยก็ จนได้รับคำชมเชยนั้น

ดูรายละเอียดใน ร.อ. ชิต อัมพะเคมีย์ ประวัติกองทหารอาสา

เป็นผลงานดีเด่นของสมเด็จพระเจ้าฟ้า กรมหลวงพิษณุโลกประชานารถ เสนาธิการ
ทหารบก

ด้วยพระปรีชาสามารถของพระองค์นี้เอง จึงทรงได้รับพระราชทานยศ
"จอมพล" ใน พ.ศ. ๒๔๖๐

สมเด็จพระเจ้าฟ้า กรมหลวงพิษณุโลกประชานารถ สิ้นพระชนม์ด้วยโรค
ปลดคาวม เมื่อวันที่ ๑๓ มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๖๓ รวมพระชนมายุได้ ๓๘ พรรษา

พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาชัยนาทนเรนทร

พระประวัติและการศึกษา

พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาชัยนาทนเรนทร ทรงมีพระนามเดิมว่า
พระเจ้าลูกยาเธอ พระองค์เจ้ารังสิตประยูรศักดิ์ พระราชโอรสองค์ที่ ๕๒ ในพระบาท
สมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว และที่ ๒ ในหม่อมราชวงศ์เนื่อง สนิทวงศ์ ประสูติ
เมื่อวันที่ ๑๒ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๒๘ เมื่อเจ้าจอมมารดา หม่อมราชวงศ์เนื่อง
ถึงแก่อนิจกรรม สมเด็จพระศรีสวรินทิราบรมราชเทวี พระพันวัสสาอัยยิกาเจ้า จึง
ได้รับพระองค์ไว้ในพระอุปถัมภ์ตั้งแต่นั้นมา

เมื่อทรงพระเยาว์ได้เข้าศึกษาในโรงเรียนพระตำหนักสวนกุหลาบ ทรง
ศึกษาทั้งภาษาไทยและภาษาอังกฤษ จนถึง พ.ศ. ๒๔๔๐ จึงได้เข้าพิธีโสกันต์

ใน พ.ศ. ๒๔๔๒ สมเด็จพระบรมชนกนาถทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ
ให้เสด็จไปศึกษาวิชาการ ณ ประเทศอังกฤษพร้อมด้วยสมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ
กรมขุนพิษณุโลกประชานารถ ซึ่งจะเสด็จออกไปศึกษาวิชาทหารต่อที่ประเทศรัสเซีย

พระเจ้าลูกยาเธอ พระองค์เจ้ารังสิตประยูรศักดิ์ ทรงเป็นพระราชโอรส
ที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีพระราชประสงค์จะให้ไปศึกษาวิชาที่
ประเทศเยอรมนี^๑ ดังนั้น พระองค์จึงได้เสด็จจากประเทศอังกฤษไปยังประเทศเยอรมนี
ในเดือนตุลาคม พ.ศ. ๒๔๔๒ ประทับอยู่กับครอบครัวของศาสตราจารย์เฮลเลอร์
(Professor Heller) ที่เมืองฮัลเบอร์สตัด^๒ ศาสตราจารย์เฮลเลอร์ เป็นพระ
อภิบาลและเป็นผู้ถวายการศึกษาแก่พระองค์เพื่อเตรียมพระองค์ในการเข้าศึกษาใน
โรงเรียนรีอาล กิมนาซียม (Real Gymnasium) ซึ่งเป็นโรงเรียนชั้นสูงของเยอรมนี
หลังจากนั้นก็จะได้เข้าศึกษาในมหาวิทยาลัยต่อไป

การศึกษาของพระองค์เจ้ารังสิตประยูรศักดิ์ในโรงเรียนมัธยมได้ผลดีมาก
ทรงสอบไล่ได้คะแนนดี ได้รับรางวัลพิเศษหลายอย่าง^๓ ใน พ.ศ. ๒๔๔๗ ก็ทรง
สำเร็จการศึกษาจากโรงเรียนนี้ และได้เข้าศึกษาต่อในมหาวิทยาลัยไฮเคลเบิร์ก
พระองค์ทรงเลือกศึกษาวิชาการศึกษาซึ่งเป็นที่พอพระราชหฤทัยของพระบาทสมเด็จพระ
จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ถึงกับพระราชทานพระราชหัตถเลขาออกไปว่า

^๑ พระราชหัตถเลขาและหนังสือกราบบังคมทูลของเจ้าพระยาพระเสด็จ
สุเรนทราธิบดี... , หน้า ๓๑๐.

^๒ หจช. ร.๕ ค.๔๘/๒๕ พระยานนทบุรีศรีเกษทราราม กราบบังคมทูล
พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ลงวันที่ ๒๖ เมษายน ร.ศ. ๑๒๐

^๓ หจช. ร.๕ ค.๔๘/๔๐ พระยารัษฎนครโกษา กราบทูล กรมขุนสมมติ
อมรพันธ์ ลงวันที่ ๓๑ พฤษภาคม ร.ศ. ๑๒๒.

... พอจิตใจที่ถูกเลือกเรียนการศึกษา เพราะเป็นเรื่องสำคัญด้วยว่าเป็นรากฐานของความเจริญ แต่เป็นงานที่ไม่มีใครมองเห็นและรางวัลตอบแทนใด ๆ ก็คงไม่มีใครได้รับ ไม่เหมือนงานก่อสร้างหรืองานช่างอื่น ๆ

ใน พ.ศ. ๒๔๕๓ เสด็จกลับกรุงเทพฯ ชั่วคราวเพื่อเข้าร่วมในงานพระราชพิธีพระราชทานเพลิงพระบรมศพพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พ.ศ. ๒๔๕๔ จึงได้เสด็จกลับไปศึกษาต่อ และได้ทรงศึกษาวิชาสาธารณสุข เมื่อทรงสำเร็จการศึกษาแล้วจึงเสด็จกลับเข้ามารับราชการใน พ.ศ. ๒๔๕๖

พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาชัยนาทนเรนทร กับโรงเรียนแพทย์และ
การสาธารณสุข

กิจการแพทย์ของไทยในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

ในสมัยก่อน พ.ศ. ๒๔๒๙ นั้น เมืองไทยยังไม่มีโรงพยาบาลถาวรของรัฐบาลที่เปิดทำการบำบัดโรคให้แก่ประชาชนทั่วไปแม้แต่แห่งเดียว นอกจากโอสถศาลาและโรงพยาบาลของพวกมิชชันนารี ซึ่งทำการเปิดทำการรักษาโรคอยู่ในกรุงเทพฯ และต่างจังหวัดบางแห่ง ก็ไม่มีสถานบริการแพทย์แผนปัจจุบันแห่งใดอีกที่จะเป็นที่พึ่งแก่ราษฎรในยามเจ็บไข้ ถึงแม้เมื่อ พ.ศ. ๒๔๒๒ กรมทหารหน้าจะได้จัดตั้งโรงพยาบาลขึ้นแห่งหนึ่งที่ถนนศรีเพชร ริมสถานีตำรวจนครบาลพาหุรัด เรียกว่า "โรงพยาบาลทหารหน้า" ซึ่งอาจนับได้ว่าเป็นโรงพยาบาลแผนตะวันตก

กระทรวงสาธารณสุข พระคำรัสประทานแก่ผู้แทนสารศิริราชเป็นพิเศษ
อ้างใน บทความเรื่อง "หลักหินในทางก้าวหน้าของศิริราช" พระกรณียกิจของ
พลเอก สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาไชยนานนเรนทร (พระนคร :
โรงพิมพ์ไทยเชชม, ๒๔๕๕), หน้า ๑๑๐.

แห่งแรกของรัฐบาล มีเตียงผู้ป่วย ๒๐ เตียง สามารถรับคนเจ็บได้ ๑๐๐ คน แต่โรงพยาบาลแห่งนี้มิได้เปิดทำการรักษาโรคแก่สาธารณชนทั่วไป และได้ล้มเลิกกิจการไปเมื่อ พ.ศ. ๒๔๒๗

เมื่อ พ.ศ. ๒๔๒๔ เกิดอหิวาตกโรคระบาดขึ้นในกรุงเทพฯ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ชักชวนเจ้านาย และข้าราชการให้ตั้งโรงรักษาอหิวาตกโรคขึ้นตามวังและตามบ้าน เพื่อช่วยเหลือบรรเทาทุกข์แก่ประชาชน จึงได้มีการตั้งโรงพยาบาลชั่วคราวขึ้นถึง ๔๔ แห่ง เมื่ออหิวาตกโรคสงบลงแล้ว โรงพยาบาลเหล่านี้ก็สลายตัวไป

อย่างไรก็ตามพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีพระราชปณิธานที่จะสร้างโรงพยาบาลอย่างถาวรอยู่เสมอ ดังจะเห็นได้จากพระราชปรารภดังต่อไปนี้

...โรงพยาบาลนี้ได้คิดมาช้านานอยากจะให้มีขึ้นในทันที แต่การนั้นไม่สำเร็จไปได้ตลอด จนได้ตั้งใจแลออกปลูกอยู่เนือง ๆ ว่า ถ้าจะตายขอแบ่งเงินพระคลังข้างที่เป็นส่วนหนึ่งมอบไว้สำหรับใช้ในการโรงพยาบาลแลสิ่งไว้ขอให้จัดการให้ได้สำเร็จดังประสงค์ ถ้ายังมีชีวิตอยู่ก็จะคิดจัดการให้มีขึ้นจริงได้ และอุทิศทุนการโรงพยาบาลด้วยทุนรอนส่วนหนึ่ง ไม่ชักเงินที่เป็นส่วนมรดกซึ่งกำหนดว่าจะให้ในอนาคต แลมีอำนาจที่จะใช้เงินแผ่นดินได้ อยู่ ก็จะใช้เงินแผ่นดินเป็นรากเงาของการโรงพยาบาลบางตามสมควร การที่คิดไว้ได้ตลอดจะจัดการบางก็ยังไม่เห็นว่าจะเป็นการถาวรมั่นคงได้

ในวันที่ ๒๕ มีนาคม พ.ศ. ๒๔๒๕ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้โปรดเกล้าฯ แต่งตั้งคณะกรรมการขึ้นคณะหนึ่งเพื่อพิจารณา และดำเนิน

กระทรวงสาธารณสุข สมเด็จพระยาคำรงราชานุภาพ กับกรม
สาธารณสุข (พระนคร : โรงพิมพ์ไทยเชษม, ๒๕๐๕), หน้า ๓.

การก่อสร้างโรงพยาบาลขึ้นในพระนคร เรียกว่า "คอมมิตตีจัดการโรงพยาบาล" ได้จัดสร้างโรงพยาบาลวังหลังขึ้น ซึ่งต่อมาได้รับพระราชทานนามว่า "ศิริราชพยาบาล"

ต่อมาได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้จัดตั้ง "กรมพยาบาล" ขึ้นเพื่อควบคุมและจัดกิจการของโรงพยาบาลและจัดการศึกษาวิชาแพทย์

การตั้งโรงเรียนแพทย์

โรงเรียนแพทย์แห่งแรกตั้งที่ศิริราชพยาบาล เปิดรับนักเรียนรุ่นแรกเมื่อ พ.ศ. ๒๔๓๒ มีชื่อว่าโรงเรียนแพทยากรโดยว่าจ้างหมอ ที เฮเวิร์ค เฮส์ แพทย์คณะมิชชันนารีอเมริกันมาเป็นอาจารย์สอน เมื่อทรงดำรงตำแหน่งผู้บัญชาการโรงเรียนราชแพทยาลัย ใน พ.ศ. ๒๔๕๘ ทรงกระทำทุกวิถีทางในการวางรูปการศึกษาในโรงเรียนแพทย์ให้เข้าแบบแผนปัจจุบัน เพื่อให้การแพทย์ของไทยทันสมัยและเป็นที่ยอมรับของต่างชาติ พระองค์ทรงเป็นผู้วางรากฐานให้แก่ศิริราชพยาบาล ซึ่งพระกรณียกิจของพระองค์ ในทางการแพทย์พอนำมากล่าวได้ดังนี้

๑. ขยายความรู้ของนักเรียนแพทย์ให้มีมาตรฐานสูงขึ้น
๒. ปลุกฝังความนิยมในการเรียนแพทย์
๓. ชักชวนสมเด็จเจ้าฟ้า กรมหลวงสงขลานครินทร์ ให้สนพระทัยและรับอุปการะโรงเรียนแพทย์

ขยายความรู้ของนักเรียนแพทย์ให้มีมาตรฐานสูงขึ้น

พระองค์ทรงดำเนินงานตามหลักการศึกษอย่างครบถ้วน คือได้จัดการกับองค์ประกอบทั้ง ๓ ซึ่งได้แก่ อาจารย์ นักเรียน และหลักสูตร สมกับที่พระองค์ได้สำเร็จวิชาการศึกษามาจากประเทศเยอรมนี

ในด้านอาจารย์ ทรงติดต่อขอความช่วยเหลือจากบุคคลต่าง ๆ ที่ทรงเห็นว่ามีความรู้พอจะสอนนักเรียนแพทย์ได้มาสอน เพราะโรงเรียนแพทย์ขณะนั้นมี

อาจารย์ไม่เพียงพอ ทรงเป็นผู้เริ่มต้นจัดการติดต่อขอความร่วมมือจากมูลนิธิ ร็อคกีเฟลเลอร์ เพื่อจัดหาผู้เชี่ยวชาญเฉพาะวิชามาเป็นอาจารย์สอนในโรงเรียน แพทย์ แต่ก็เป็นไปด้วยความยากลำบาก เพราะขณะนั้นอยู่ในระหว่างสงครามโลก ครั้งที่ ๑ ประเทศต่าง ๆ ต้องการอาจารย์ในวิชาแพทย์มากขึ้น อาจารย์ที่ทางมูลนิธิ จัดหามาให้จึงถูกประเทศที่รวยกว่าจ้างไปเสียก่อน อย่างไรก็ตามประเทศไทยก็ได้ อาจารย์มาช่วย ๑ คน คือ ดร. เอ ยี เอลลิส ศาสตราจารย์ ทางพยาธิวิทยา

นอกจากหาครูมาช่วยสอน พระองค์ยังทรงพระกรุณาช่วยสอนภาษาละติน แก่นักเรียนแพทย์ด้วยพระองค์เอง

ในค่านักเรียน ทรงพยายามหาทางให้นักเรียนที่จบมัธยมปีที่ ๘ เข้ามา เรียนมากขึ้น แต่ก่อนมีนักเรียนมัธยม ๒ บ้าง มัธยม ๘ บ้าง ความรู้ไม่เท่ากัน ได้ ทรงจัดสอนวิทยาศาสตร์ที่เป็นรากฐานของวิชาแพทย์ คือ ฟิสิกส์ เคมี สัตวศาสตร์ เคมี และฟิสิกส์ ซึ่งเป็นหลักสูตรเตรียมแพทย์ในปัจจุบัน

เกี่ยวกับหลักสูตรการศึกษา ได้ทรงเพิ่มเวลาขึ้นจาก ๔ ปี เป็น ๕ ปี และ ๖ ปี ตามลำดับ ได้เพิ่มการเรียนที่จำเป็น และตัดการเรียนที่ไม่จำเป็นหรือเห็นว่า ไม่มีประโยชน์ออกเสีย เช่น ได้ยกเลิกวิชาแพทย์แผนโบราณ เพราะทรงเห็นว่าไม่มี ประโยชน์ ควรเอาเวลามาศึกษาวิชาแพทย์แผนตะวันตกดีกว่า เพราะยาฝรั่งทำขึ้น อย่างประณีตตามตำราหลวงของประเทศต่าง ๆ มีคุณภาพสม่ำเสมอแน่นอน สอน ให้ใช้ได้ง่ายกว่ายาไทย นอกจากนั้นได้ทรงวางระเบียบแยกกิจการของโรงเรียนออกเป็นแผนกวิชาต่าง ๆ เช่น อายุรศาสตร์ ศัลยศาสตร์ และสูติศาสตร์ อย่างทุกวันนี้^๒

พ.ร.บ. ร.๖ ศ.๖/๕ พระองค์เจ้ารังสิตประยูรศักดิ์ กรมหมื่นจันทบุรี
พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ลงวันที่ ๓๐ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๕๕

พ.ร.บ. ร.๖ ศ.๖/๕ พระองค์เจ้ารังสิตประยูรศักดิ์ กรมหมื่นจันทบุรี
พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ลงวันที่ ๓๐ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๕๕

ปลูกฝังความนิยมในการเรียนแพทย์

ในสมัยนั้น การเรียนแพทย์ยังไม่นิยมกันอย่างสมัยนี้ พระองค์จึงต้องทรงหาวิธีให้คนนิยมมาเรียนแพทย์กันมากขึ้น โดยการขยายหลักสูตรให้สูงขึ้น จัดการส่งเสริมฐานะของแพทย์ให้ดีขึ้น โดยเพิ่มเงินเดือนขั้นต้นให้หาทางให้แพทย์ได้มีโอกาสแสดงความสามารถในการรักษาโรคได้มากขึ้น ให้เข้าถึงคนชั้นสูงให้มาก สิ่งหนึ่งที่ทรงถือว่าเป็นการชักชวนที่ดีที่สุด คือ การขอพระราชทานพระบรมราชานุญาตจัดตั้งกรมศึกษาแพทย์เสียก่อนในพระบรมราชูปถัมภ์ โดยพระองค์ทรงเป็นผู้บังคับกรมเอง ซึ่งได้ทั้งทางวิชาการ ทางสังคม และการโฆษณา เพราะนักเรียนแพทย์ทำการรักษาพยาบาลคนไข้จริง ๆ เวลาซ่อมรบ ทำให้พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวบังเกิดความสนพระทัยในกิจการแพทย์ และได้พระราชทานทรัพย์ช่วยเหลืออย่างจริงจัง ทำให้คนอื่นพากันมองดูนักเรียนแพทย์และแพทย์ด้วยความสนใจมากขึ้น เมื่อทุกคนสนใจโรงเรียนแพทย์มีคนมาสมัครเข้าเรียนแพทย์กันมากขึ้น

ทรงชักชวนสมเด็จพระมหิตลาธิเบศร อดุลยเดชวิกรม พระบรมราชชนก ให้สนพระทัยและรับอุปการะโรงเรียนแพทย์

สิ่งนี้เป็นสิ่งที่สำคัญมาก เพราะเป็นที่รู้กันดีทั่วไปแล้วว่า สมเด็จพระมหิตลาธิเบศร อดุลยเดชวิกรม พระบรมราชชนก ซึ่งต่อไปจะใช้ว่า กรมหลวงสงขลานครินทร์ มีความสำคัญต่อการศึกษาวิชาแพทย์ในเมืองไทยมาก การที่กรมหลวงสงขลานครินทร์ซึ่งทรงสำเร็จวิชาทหารเรือจากประเทศเยอรมนีหันมาสนพระทัยในโรงเรียนแพทย์ ต้องนับว่าเป็นพระปรีชาสามารถอันยอดเยี่ยมของพระองค์ การที่กรมพระยาชัยนาทนเรนทรทรงชักชวนให้กรมหลวงสงขลานครินทร์มาช่วยในทางการแพทย์ และทางโรงพยาบาลศิริราชนั้นก็ด้วยเหตุผลที่ทรงเล็งไว้ดังนี้คือ

สุพัตน์ วาณิชยากรกุล, สมเด็จพระยาชัยนาทนเรนทรกับโรงเรียนแพทย์และการสาธารณสุข (พระนคร : โรงพิมพ์ไทยเชชม, ๒๕๐๘), หน้า ๒๘๒.

๑. ท่านเป็นเจ้าฟ้าชั้นสูง เท่าที่ข้าพเจ้าผู้เป็นแต่พระองค์เจ้าได้เข้าไป
จัดการศึกษาวิชาแพทย์และโรงพยาบาลอยู่แล้วนั้น ก็ได้ทำให้เรื่องนี้เด่นขึ้น และเข้า
อยู่ในสายตาของคนมากขึ้น และเข้าอยู่ในสายตาของคนมากขึ้นแล้ว ตั้งแต่พระบาท
สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวลงไปจนถึงคนอื่น ๆ ทั้ง ๆ ไป ถ้าได้เจ้าฟ้าเข้ามาช่วยด้วยแล้ว
จะยิ่งทำให้เรื่องนี้เด่นขึ้นไปอีก สมัยนั้นคนยิ่งนับถือเจ้านายอยู่มาก ถ้ามีเจ้านายชั้นสูง
ทำอะไร คนก็นักจะเห็นว่าเรื่องนั้นต้องเป็นเรื่องสำคัญมาก ถึงกับเจ้านายชั้นสูงก็ทรง
อุทิศพระองค์ให้แก่เรื่องนั้น

๒. เจ้าฟ้าพระองค์นี้มีพระปัญญาแหลม มีความเพียรแก่กล้า จะทรงทำอะไร
ก็ทำจริงไม่ย่อท้อ

๓. ท่านเป็นผู้มีรายได้สูงมาก แต่ไม่ทรงใช้จ่ายในการบำรุงความสุข
สำราญของพระองค์เองอย่างฟุ่มเฟือย โปรดบำเพ็ญพระกุศลสาธารณะ นึกถึงแต่
สาธารณประโยชน์ ไม่ทรงแจกเงินแก่บุคคลเป็นส่วนตัวอย่างพร่ำเพรื่อ โปรดอุดหนุน
แต่ผู้ทรงเชื่อว่า จะเล่าเรียนมาทำประโยชน์ให้แก่บ้านเมืองได้ดี และโปรดจ่ายเงิน
ให้ทำอะไร เป็นประกันยังยืนสำหรับชาติบ้านเมืองต่อไป

สมเด็จพระยาชัยนาทนเรนทร ทรงมีวิธีการชักชวนที่เฉลียวฉลาด
มาก ทรงนำกรมหลวงสงขลานครินทร์ ไปทอศพระเนตรสภาพที่แท้จริงของโรงพยาบาล
ศิริราช โดยให้ทรงพระราชดำเนินเข้าไปภายในโรงพยาบาล กรมหลวงสงขลา
นครินทร์ได้ทอศพระเนตรเห็นราษฎรที่มารักษาตัวแล้วไม่มีที่พัก ต้องไปคอยอยู่ที่คั่น
มะขามภายในบริเวณโรงพยาบาล เรือนคนไข้ก็เหมือนกับโรงม้า และมีจำนวนไม่
เพียงพอ ห้องคลอดบุตรมีสภาพเป็นเรือนไม้โกโรโกโส พื้นปูกระดานห่าง ๆ ไม่สม่ำเสมอ
และมีร่องโศ ๆ คนไข่นอนเรียงกันอยู่อย่างแออัด กรมหลวงสงขลานครินทร์
ทรงมีความสลดพระทัยเป็นอันมาก และตกลงพระทัยที่จะมาช่วยงานทางโรงเรียนแพทย์

ซึ่งการกระทำของกรมพระยาชัยนาทนเรนทรในข้อนี้ก็คือการขยายกิจการแพทย์ของไทยออกไปให้กว้างขวางนั่นเอง เพราะเมื่อสมเด็จพระเจ้าฟ้า กรมหลวงสงขลานครินทร์ ทรงเข้าอุปการะการแพทย์ก็ได้ทรงนำความก้าวหน้ามาสู่วงการแพทย์อย่างที่ไม่เคยปรากฏมาก่อน และแพทย์ไทยก็เป็นที่ยอมรับนับถือของต่างชาติ

ทรงให้กำเนิดการศึกษาวิชาเภสัชศาสตร์

สมเด็จพระยาชัยนาทนเรนทร ได้ทรงบันทึกไว้ว่า สมเด็จพระเจ้าฟ้า กรมหลวงพิษณุโลกประชานารถได้ทรงปรารภกับพระองค์ว่า เวลานี้ได้ทรงปรับปรุงกิจการแพทย์ของกองทัพไทย โดยจัดให้มีกรมแพทย์ทหารบก กรมแพทย์ทหารเรือขึ้นแล้ว บรรจุแพทย์ซึ่งสำเร็จจากศิริราชเข้าเป็นนายทหารแพทย์ฝ่ายรักษาโรคเรียบร้อยแล้ว แต่ยังคงขาดแพทย์ฝ่ายปรุงยา ซึ่งการแพทย์ทหารในยุโรปเขาต้องจัดให้มีทั้ง ๒ ฝ่าย พระองค์ท่านจึงรับสนองพระประสงค์มาทรงจัดตั้งการสอนวิชาแพทย์ปรุงยาขึ้นในโรงเรียนราชแพทยาลัย เมื่อ พ.ศ. ๒๔๕๒ เป็นครั้งแรก ซึ่งทำให้การจัดการศึกษาในเรื่องการประกอบโรคศิลป์แผนกวิทยาศาสตร์ของประเทศไทยสมบูรณ์ขึ้น

การตัดสินใจให้จัดให้มีการศึกษาเภสัชศาสตร์ขึ้นนั้น ควรจะเรียกได้ว่าทรงทำการปรับปรุงพัฒนาการประกอบโรคศิลป์แผนกวิทยาศาสตร์ของประเทศไทยให้ก้าวหน้าทันสมัยถูกต้องยิ่งขึ้น เป็นการเปลี่ยนระบบดั้งเดิมของการที่แพทย์ต้องทำทั้งการรักษาบำบัดโรคและการปรุงยาไปด้วยตนเองแต่ผู้เดียว แยกออกไปเป็นบุคคล ๒ คน ให้ผู้หนึ่งทำการแต่เฉพาะการรักษา และบำบัดโรค และอีกผู้หนึ่งทำการเฉพาะในเรื่องของยา ได้ทรงจัดแบ่งการศึกษาของโรงเรียนราชแพทยาลัยออกเป็น ๒ แผนก คือ แผนกแพทย์รักษาโรคและแผนกแพทย์ปรุงยา

การจัดแผนกแพทย์ปรุงยาขึ้นใหม่นั้น วิธีการหานักศึกษาของแผนกใหม่นี้ พระองค์ได้ทรงใช้วิธีชักชวนนักศึกษาแพทย์ที่กำลังศึกษาอยู่ในขณะนั้นว่า จะมีผู้ใดสนใจสมัครเข้าศึกษาเพื่อไปเป็นแพทย์ปรุงยาบ้าง โดยทรงชี้แจงว่าในยุโรปมีการแบ่งแพทย์ผู้ทำการบำบัดรักษาโรคโดยเฉพาะ เรียกว่า แพทย์ หรือ (Physician)

หรือ Doctor of Medicine และแพทย์ผู้ทำการในเรื่องของยาโดยเฉพาะไม่ทำการ
บำบัดรักษาโรค เรียกว่า แพทย์ปรุงยา Pharmacist หรือ Doctor of
Pharmacy เป็นการแบ่งเบาภาระหน้าที่กัน เพื่อให้คนใช้รับประโยชน์มากขึ้น รุ่นแรก
เป็นนักเรียนแพทย์โอนมาเรียนทั้งสิ้น

เมื่อเรียบร้อยแล้วพระองค์ท่านทรงมีนโยบายกำหนดล่วงหน้าไว้แล้วว่า
จะให้การประกอบวิชาชีพแพทย์และแพทย์ปรุงยาได้ดำเนินไปอย่างมีระเบียบถูกต้อง
ตามหลักของจรรยาบรรณและศีลธรรมที่ดีแบบยุโรป โดยจะให้ทำได้เฉพาะผู้ที่ได้
รับการศึกษาอย่างถูกต้องเป็นอย่างดีมาแล้วเท่านั้น เป็นผู้ประกอบวิชาชีพได้ ซึ่ง
จำเป็นต้องมีกฎหมายบังคับคุ้มครองขึ้นไว้ ข้อนี้เป็นการเสริมให้เห็นเด่นชัดว่าพระองค์
ท่านทรงมีพระปรีชาญาณสุขุมคัมภีรภาพเพียงใดในการกำหนดนโยบายเพื่อพัฒนาการแพทย์
ของประเทศไทย ท่านได้รับสั่งในเรื่องนี้ไว้ว่า

เรื่องการเภสัชกรรมนั้นมีความสำคัญมาก สมควรที่ต้องมีกฎหมายบังคับ
คุ้มครองขึ้นไว้ จัดให้มีการแบ่งแยกหน้าที่ของแพทย์ เภสัชกรรมตามแบบ
แผนที่ถูกต้อง ตลอดจนถึงการควบคุมคุณภาพและมาตรฐานของยาตามแบบ
ยุโรป เพื่อสวัสดิภาพและความปลอดภัยของประชาชน

สมเด็จพระยาชัยนาทนเรนทรกับการสาธารณสุข

เมื่อพระองค์ทรงดำรงตำแหน่งอธิบดีกรมสาธารณสุข ซึ่งตั้งขึ้นใหม่
สังกัดกระทรวงมหาดไทย เมื่อ พ.ศ. ๒๔๖๑ พระองค์ได้ทรงจัดวางรากฐานปรับ
ปรุงการสาธารณสุข ซึ่งนับว่าเป็นงานใหม่ในสมัยนั้นให้ก้าวหน้าและมีประสิทธิภาพ

นายแพทย์จำลอง สุวคนธ์ "สมเด็จพระยาชัยนาทนเรนทรกับ
การเภสัชศาสตร์" เฉลิมพระเกียรติ... หน้า ๒๑๒.

ยิ่งขึ้น กิจกรรมของกรมสาธารณสุขจึงได้เริ่มขยายตัวตั้งแต่มัคนั้นเรื่อยมา ซึ่งนับว่าพระองค์ทรงวางรากฐานไว้ด้วยดีจนได้เลื่อนฐานะขึ้นเป็นกระทรวงในภายหลัง

ในการจัดการบริหารงานของกรมสาธารณสุข ได้ทรงแบ่งออกเป็นกองต่าง ๆ คือ กองบัญชาการ กองอำนวยการ กองบรรณาธิการ กองสาธารณสุข กองโสตศาลา กองบูรณาภิบาล และกองยาเสพติดให้โทษขึ้นในส่วนกลาง ในส่วนภูมิภาคได้จัดตั้งสารวัตรแพทย์ แพทย์ประจำจังหวัด (ต่อมาได้เปลี่ยนเป็นสาธารณสุขจังหวัด) แพทย์สุขาภิบาลและสาธารณสุขชุมชน ซึ่งเป็นรากฐานของกรมต่าง ๆ ในกระทรวงสาธารณสุขปัจจุบัน

การศึกษา ได้ทรงจัดให้มีการสุศึกษาแก่ประชาชนในงานเทศกาลต่าง ๆ ด้วยการฉายภาพยนตร์ ภาพนิ่ง โฆษณาด้วยโปสเตอร์ พร้อม ๆ กันนั้นได้มีการจัดสุขาภิบาลเป็นตัวอย่างแก่ประชาชนในงานนั้น เช่นมีบ้านตัวอย่างที่สะอาดและถูกหลักสุขาภิบาล แสดงตัวอย่างส่วนที่ถูกสุขลักษณะและแนะนำการติดเชื้อโรคมิได้หลายวิธี เพื่อราษฎรจะได้ป้องกันได้

การศึกษาวิชาสาธารณสุข ได้ทรงจัดให้มีการอบรมแพทย์และเจ้าพนักงานสาธารณสุข การอบรมแพทย์สาธารณสุขครั้งแรกได้ทรงจัดให้มีขึ้น ณ สถานเสาวภา ตั้งแต่วันที่ ๒๕ มิถุนายน ถึง ๑๕ กันยายน พ.ศ. ๒๔๖๗ มีแพทย์เข้ารับการอบรม ๕ คน รวมเวลา ๒๗๐ ชั่วโมง วิชาที่อบรมมีจุลินทรีย์วิทยา วิชาแมลงอันเกี่ยวกับแพทย์ วิธีชันสูตรโรคและชันสูตรพลิกศพ วิชาแพทย์สำหรับประเทศร้อน วิธีปฏิบัติสุขาภิบาล วิธีสังเคราะห์หมารดาและทารกและการสุศึกษาสำหรับประชาชน คณะผู้สอนประกอบด้วย อาจารย์ผู้ทรงคุณวุฒิ ๗ ท่าน ในการนี้ได้ทูลเชิญกรมหลวงสงขลานครินทร์มาช่วยอบรมด้วย ต่อมาก็ได้ทรงจัดให้มีการประชุมสาธารณสุขชนบทขึ้นระหว่างวันที่ ๖ - ๑๕ ธันวาคม พ.ศ. ๒๔๖๗

ในด้านการติดต่อกับต่างประเทศ มีการติดต่อแจ้งโรคระบาดที่เกิดขึ้นไป
ยังศูนย์กลางที่สิงคโปร์ทุกสัปดาห์ มีการกักผู้เป็นโรคและผู้สงสัยว่าเป็นโรค เมื่อ
เดินทางเข้าประเทศ

การสุขาภิบาล มีเจ้าหน้าที่ไปตรวจตราสุขาภิบาลตามชุมชน โรงเรียน
ตลาด เรือนจำ และบ้านเรือนราษฎร พร้อมทั้งแนะนำให้ถูกต้องตามสุขลักษณะ

ในการชันสูตรโรค มีสถานชันสูตรโรคของกรมสาธารณสุขเอง และ
ได้ทรงติดต่อขอความร่วมมือจากสถานเสาวภาและศาลาแยกชาคุษของรัฐบาล รับตรวจ
เลือด น้ำเหลือง อุจจาระ ปัสสาวะ เสมหะ และเนื้อเยื่อต่าง ๆ เพื่อประกอบการ
รักษา

การสงเคราะห์มารดาและทารก ได้ทรงจัดให้มีนางพยาบาลไปเยี่ยม
และแนะนำการเลี้ยงดูเด็ก ให้มีสุขภาพอนามัยที่ดี

การกักโรคระบาด ได้ทรงจัดให้มีกองกักโรคระบาดจัดการเรื่องนี้
โดยเฉพาะ พร้อมด้วยความร่วมมือของส่วนราชการอื่น ๆ ได้ทรงจัดให้มีการฉีดวัคซีน
ป้องกัน เช่น ใน พ.ศ. ๒๔๖๗ ได้ทรงจัดให้มีการปลูกฝีป้องกันไข้ทรพิษทั่วประเทศจาก
พลเมือง ๘,๖๑๘,๐๐๐ คน มีผู้ได้รับการปลูกฝี ๕,๔๕๓,๗๕๒ คน ทำให้ไข้ทรพิษไม่
ระบาดแพร่หลายออกไปมาก นอกจากนี้ยังได้ร่วมมือกับโรคกีฬเลธร่มูลนิธิกักไข้
มาเลเรีย และพยาธิปากขอที่เชียงใหม่ใน พ.ศ. ๒๔๖๗ อีกด้วย โรคอื่น ๆ ที่เคยมี
เป็นประจำในเมืองไทยคือ โรคเรื้อน กาฬโรค อหิวาตกโรค เมื่อมีขึ้นก็ได้ถูกปราบ
ปรามอย่างเต็มที่ จนโรคเหล่านั้นลดน้อยลงมาก

ในการตราพระราชบัญญัติ ได้ตราพระราชบัญญัติควบคุมการก่อสร้างอาคาร
ให้ถูกสุขลักษณะ พระราชบัญญัติการรักษาความสะอาดในเขตสุขาภิบาล พระราชบัญญัติ
ควบคุมอาหารและยาค่าง ๆ และพระราชบัญญัติการแพทย์ เพื่อควบคุมและวางระเบียบ
การประกอบโรคศิลป์เพื่อประโยชน์สุขของประชาชน

กล่าวได้ว่า สมเด็จพระยาชัยนาทนเรนทร ทรงมีส่วนสำคัญในการ
ปรับปรุงกิจการแพทย์ และสาธารณสุข ให้เจริญก้าวหน้าเป็นปึกแผ่นอยู่จนทุกวันนี้

สมเด็จพระราชยานาทนเรนทรสิ้นพระชนม์ เมื่อวันที่ ๗ มีนาคม พ.ศ. ๒๔๕๔

สมเด็จพระมหิตลาธิเบศร อดุลยเดชวิกรม พระบรมราชชนก (สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมหลวงสงขลานครินทร์)

ประวัติและการศึกษา

สมเด็จพระมหิตลาธิเบศร อดุลยเดชวิกรม พระบรมราชชนก ทรงมีพระนามเดิมว่า สมเด็จพระเจ้าฟ้าชายมหิตลอดุลยเดช เป็นพระราชโอรสองค์ที่ ๒๕ ในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวและที่ ๗ ในสมเด็จพระศรีสวรินทิราบรมราชเทวี ประสูติเมื่อวันที่ ๑ มกราคม พ.ศ. ๒๔๓๔

เมื่อทรงพระเยาว์ ทรงศึกษาภาษาไทยและภาษาอังกฤษที่โรงเรียนราชกุมาร ในพระบรมมหาราชวังพร้อม ๆ กับพระเชษฐาและพระอนุชา คือ สมเด็จพระเจ้าฟ้าอภัยวงศ์เกษราธิปไตย สมเด็จพระเจ้าฟ้าจุฑาธุชธราดิลก และสมเด็จพระเจ้าฟ้าประชาธิปกศักดิเดชน์ ทรงศึกษาภาษาไทยกับพระยาอิศรพันธ์โสภณ (หนู อิศรางกูร ณ อยุธยา) ภาษาอังกฤษทรงศึกษากับครูอาจ และวิชาเลขทรงศึกษากับครูบัว

เมื่อพระชนมายุได้ ๑๓ พรรษา ทรงเข้าพิธีโสกันต์ หลังจากนั้นทรงผนวชเป็นสามเณรที่วัดบวรนิเวศวิหาร

ในสมัยนั้นเป็นประเพณีที่เจ้านายผู้ชายทุกพระองค์ก็เข้าเป็นนักเรียนนายร้อยทหารบก สมเด็จพระเจ้าฟ้ามหิดลอดุลยเดชทรงเป็นนักเรียนนายร้อยพิเศษพร้อม ๆ กับ สมเด็จพระเจ้าฟ้าอภัยวงศ์เกษราธิปไตย สมเด็จพระเจ้าฟ้าจุฑาธุชธราดิลก และสมเด็จพระเจ้าฟ้าประชาธิปกศักดิเดชน์ ทรงแต่งพระองค์นักเรียนนายร้อย แต่ไม่มีเครื่องหมายเลขบอกชั้นเหมือนทรนุอย่างนักเรียนนายร้อยทั่วไป เสด็จไปทรงรับการฝึกแถวสัปดาห์ละ ๒ ครั้ง คือ วันพุธ และวันเสาร์

ใน พ.ศ. ๒๔๔๔ เมื่อพระชนมได้ ๑๔ พรรษา พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้เสด็จไปศึกษา ณ ประเทศอังกฤษ เมื่อเสด็จถึงประเทศอังกฤษ ทรงประทับอยู่กับครอบครัวของ มิสเตอร์โป๊ป (Mr. Pope) และเสด็จเข้ารับการศึกษาในโรงเรียนแฮร์โรว์ ทรงศึกษาอยู่ประมาณปีครึ่งก็เสด็จไปศึกษาวิชาทหารบกที่ รอยแอนด์ ปรัสเซียน มิลิตารี คอลเลจ (Royal Prussian Military College) เมืองปอดดัม ประเทศเยอรมนี โดยมีนายร้อยเอกเอ็ค (Captain Ack) เป็นนายทหารพระพี่เลี้ยงที่รัฐบาลเยอรมันจัดถวาย ทรงได้สิทธิพิเศษไม่ต้องแต่งเครื่องแบบนักเรียนนายทหาร ต่อมาเสด็จไปศึกษาที่โรงเรียนนายร้อย โกรส ลิตเชอร์ เฟลเด (Gross Litchterfelde) ใกล้กรุงเบอร์ลิน^๒ แต่ยังไม่ทันทรงศึกษาจบก็มีพระราชประสงค์ของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ขอให้พระองค์เสด็จไปทรงศึกษาในโรงเรียนนายเรือคือที่ Imperial German Naval College ที่เมือง Fleusburg ในระหว่างที่ทรงศึกษาอยู่ในโรงเรียนทหารเรือนั้นทรงสอบได้เป็นที่ ๒ และในปีสุดท้ายของการศึกษาทรงชนะการประกวดการออกแบบเรือดำน้ำ ทรงสำเร็จการศึกษาเป็นนายเรือตรีในกองทัพเรือเยอรมันใน พ.ศ. ๒๔๕๔ ได้ทรงรับราชการในกองทัพเรือเยอรมันเป็นเวลา ๓ ปี ระหว่างที่ประทับในเยอรมัน สมเด็จพระเจ้าฟ้ามหิดลอดุลยเสด็จไฉมีโอกาสเข้าเฝ้าสมเด็จพระเจ้าไกเซอร์ วิลเลียมที่ ๒ และพระราชินีอย่างใกล้ชิด บางครั้งได้ร่วมเสวยพระกระยาหารด้วย

เมื่อเกิดสงครามโลกครั้งที่ ๑ ทรงเสด็จกลับประเทศไทย และเข้ารับราชการในกองทัพเรือ ขณะที่ทรงรับราชการอยู่ในกองทัพเรือนั้นพระองค์ได้พระทัยในการอบรมนักเรียน

หจข. ร.๕ ต.๔/๑ หม่อมเจ้าจันทบุรีศักดิ์กฤดากร กราบบังคมทูล พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ลงวันที่ ๑๔ พฤษภาคม ค.ศ. ๑๙๐๖

หจข. ร.๖ บ.๒.๑ก/๔ พระยาตรีธรรมศาสตร์ กราบบังคมทูล พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ลงวันที่ ๖ มิถุนายน ร.ศ. ๑๓๐

มาก ทรงชำนาญในเรื่องปืน สามารถถอดออกมาสอนและนำกลับเข้าที่เดิมได้เป็นที่เรียบร้อย
ทุกชั้น พระอุปราชาใน เรื่องไม่ถือพระองค์ได้แสดงออกตั้งแต่ทรงรับราชการในกองทัพเรือ ตาม
ระเบียบของกองทัพเรือ ทหารยามที่อยู่หน้ากระทรวงทหารเรือในสมัยนั้นจะต้องตั้งแถวกอง
เกียรติยศเมื่อพระราชวงศ์เสด็จ แต่พระองค์ได้ประท้วงขอยาได้ทำแก่พระองค์หรืออย่างน้อย
ก็ขณะที่พระองค์ยังทรงรับราชการอยู่ในกองทัพเรือ นอกจากนั้นยังไม่ทรงยอมอย่างเด็ดขาดที่จะ
ให้นายทหารที่มียศสูงกว่าพระองค์ทำความเคารพพระองค์ก่อนในฐานะที่ทรงเป็นเจ้านายชั้นสูง
ในการออกฝึกภาคพระองค์ไม่ทรงยอมรับสิ่งใดเป็นพิเศษขอเพียงเท่ากับที่ทหารคนอื่น ๆ ได้เท่านั้น
พระองค์จึงเป็นที่รักใคร่ของทั้งนายทหารและพลทหารเป็นอันมาก พระองค์ได้ทรงลาออกจาก
กองทัพเรือเมื่อวันที่ ๒๐ มกราคม พ.ศ. ๒๔๕๕

สาเหตุที่พระองค์ทรงลาออกจากกองทัพเรือนั้น พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยา
ชัยนาทนเรนทร ทรงกล่าวไว้ว่า

กองทัพเรือไทยเวลานั้นมีเรือน้อยเกือบจะเรียกว่าเป็นกองทัพเรือจริง ๆ ไม่ได้ เจ้าฟ้า
มหิดลมีพระนิสัยเป็นทหารเรือจริง ๆ จึงรู้สึกคับพระทัย แต่ก็ไม่ทอดทิ้งทหารเรือที่เกี่ยว
ทรงคิดถึงเรื่องเรือรบเป็นอันมาก ท่านสนพระทัยในเรื่องเรือเล็ก ๆ ที่ไทยอาจมีได้มาก
ทรงนึกถึงเรือค้ำน้ำเป็นพิเศษ เมื่อนึกถึงเรือค้ำน้ำแล้ว ปัญหาเรื่องอาหารจึงได้เกิดขึ้น
คือคนไทยชอบกินข้าวที่หุงข้นสลด ๆ เป็นอาหารประจำวัน และอาหารสำคัญ แต่ในการหุง
ต้มในเรือค้ำน้ำทำไม่ได้เหมือนในเรือชนิดอื่น จะต้องมีเสบียงกรังที่ไม่ต้องหุงต้มสลด ๆ
คิดไปในเรืออย่างในเรือของฝรั่ง จะต้องคิดหาอาหารที่เก็บเอาไปได้อย่างนั้น และให้
เหมาะแก่คนไทย และเป็นประโยชน์ในการยังชีพ และบำรุงกำลังอย่างดีที่สุดด้วย ที่จะ
ทราบอะไรเป็นอาหารดีมีคุณอย่างไรจะต้องศึกษาและทดลองเป็นพิเศษ ท่านอยากจะศึกษา
ในทางนี้ เมื่อข้าพเจ้าทราบดังนั้นก็สนับสนุนความคิดอันนี้ด้วยความยินดี ประกอบกับพระ
อนามัยของท่านไม่สู้ก็อยากจะไปรักษาพระองค์ในประเทศหนาวด้วยข้าพเจ้าจึงแนะนำให้
เสด็จออกไปศึกษาในสหรัฐอเมริกา นอกจากเรื่องอาหารแล้วให้ทรงศึกษาทางอื่นที่เกี่ยวข้อง
กับสุขวิทยาด้วย แล้วจะไ้มาสอนในโรงเรียนแพทย์และช่วยกันส่งเสริมวิชาแพทย์ใน

เมืองไทย ท่านทรงโปรดความคิดเช่นนี้จึงได้เสด็จออกไปในอเมริกาเข้าโรงเรียน
สาธารณสุขของมหาวิทยาลัยฮาร์วาร์ด ทรงศึกษาสำเร็จโดยประกาศนียบัตรสาธารณสุข
กลับมา เมื่อกลับมาแล้วชาวพม่าก็เลยชวนให้มาช่วยกันจัดการศึกษาวิชาแพทย์ให้เจริญ
ขึ้น

นอกจากนั้นสมเด็จพระเจ้าฟ้ามหิดลอดุลยเดชฯ ก็มีโอกาสดำรงตำแหน่งพระเนตรโรงพยาบาล
ศิริราชทรงสละพระทัยเมื่อเห็นสภาพที่แท้จริง จึงตัดสินพระทัยจะศึกษาวิชาแพทย์ศาสตร์
ครั้งแรกเสด็จไปยังประเทศอังกฤษทรงปรารภว่าจะศึกษาที่เอดินเบอระแต่ที่นั่นอากาศหนาวจัด
จึงเปลี่ยนพระทัยเสด็จไปสหรัฐอเมริกาแทนทรงประทานทุนให้ส่งนักเรียนแพทย์จากศิริราชไปศึกษา
ต่อ ๒ นาย พร้อม ๆ กับพระองค์ใน พ.ศ. ๒๔๖๐ ทรงเข้าศึกษาเตรียมแพทย์อยู่ ๑ ปี ก็สำเร็จ
ครั้นแล้วจึงทรงเข้าศึกษาวิชาแพทย์ที่มหาวิทยาลัยฮาร์วาร์ด^๒

ใน พ.ศ. ๒๔๖๒ ทรงสำเร็จปีที่ ๒ ของโรงเรียนแพทย์ ในตอนนั้นทรงดำริว่าการ
เรียนแพทย์เป็นวิชาที่หนักเกินกว่าพระอนามัยของพระองค์ อีกประการหนึ่งประเทศไทยยังขาด
แคลนทางด้านการศึกษาสาธารณสุขอีกมาก จึงทรงตัดสินพระทัยเข้าศึกษาวิชาการสาธารณสุขที่
โรงเรียนวิชาการสาธารณสุข (School for Health Officer)^๓

ใน พ.ศ. ๒๔๖๓ เสด็จกลับประเทศไทยเพื่อเข้าร่วมในพระราชพิธีถวายพระเพลิง
พระบรมศพสมเด็จพระศรีพัชรินทราบรมราชินี ขณะนั้นทรงศึกษาอยู่ในชั้นปีที่ ๓ ของโรงเรียน

---

^๒ คณะแพทย์ศาสตร์และศิริราชพยาบาล, ชุมนุมพระนิพนธ์และบทความเฉลิมพระเกียรติ
สมเด็จพระราชบิดา เจ้าฟ้ามหิดลอดุลยเดช กรมหลวงสงขลานครินทร์ พระบิดาแห่งการแพทย์
แผนปัจจุบันของไทย (พระนคร : โรงพิมพ์ไทยเชมม, ๒๕๐๘), หน้า ๓.

^๒ หจข. ร.๖ บ.๒.๑ก/๒๔ สมเด็จพระเจ้าฟ้ามหิดลอดุลยเดช กรมหลวง สมเด็จพระเจ้าฟ้ามหิด
กรมพระยาภาณุพันธุวงศ์วรเดช ลงวันที่ ๑ มกราคม ๒๔๕๕

^๓ คณะแพทย์ศาสตร์และศิริราชพยาบาล, เรื่องเดิม, หน้า ๕.

วิชาการสาธารณสุขในครั้งนั้นได้เสด็จไปห้องปฏิบัติการพยาธิวิทยาของโรงพยาบาลศิริราช และได้เสด็จไปเจาะเลือดนักโทษในเรือนจำ ๑๒๘ คน ในเวลากลางคืน เพื่อศึกษาเรื่องโรคเท้าช้าง และไทรยางเรียบเรียงเรื่อง "โรคทูเบอร์คิวโลสิส คือโรคผีในท้องหรือวันโรค" ประทานแก่กรมสาธารณสุข เพื่อจัดพิมพ์ในงานถวายพระเพลิงพระศพสมเด็จพระเจ้าฟ้าจักรพงษ์ภูวนารถ

เมื่อวันที่ ๔ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๖๓ ได้เสด็จไปศึกษาต่อจนสำเร็จการศึกษา และได้รับประกาศนียบัตรการสาธารณสุข (C.P.H.)

เมื่อทรงสำเร็จการศึกษาแล้วได้เสด็จกลับประเทศไทย และเข้ารับราชการในตำแหน่งอธิบดีกรมมหาวิทยาลัย ต่อมาเมื่อพระบรมราชโองการโปรดเกล้าฯ ให้ทรงดำรงตำแหน่งข้าหลวงตรวจการศึกษา พระองค์ทรงดำรงตำแหน่งนี้อยู่จนถึง พ.ศ. ๒๔๖๔ ก็ถวายบังคมลาไปศึกษาวิชาแพทยศอกจนสำเร็จได้รับปริญญาแพทยศาสตรบัณฑิตนิยมน

สมเด็จพระมหิตลาธิเบศร อดุลยเดชวิกรม พระบรมราชชนก กับงานปรับปรุง
ทางการแพทย์

สมเด็จพระมหิตลาธิเบศร อดุลยเดชวิกรม พระบรมราชชนก ซึ่งต่อไปจะใช้ว่า "กรมหลวงสงขลานครินทร์" ได้ทรงเข้าเกื้อกูลกิจการของศิริราชพยาบาล ภายหลังจากที่ศิริราชพยาบาลได้กำเนิดมาแล้วประมาณ ๓๐ ปี การแพทย์ในสมัยที่พระองค์ทรงเข้าเกี่ยวข้องกับเจริญก้าวหน้าอย่างไม่เคยเป็นมาก่อน ถ้าจะเทียบกับสมัยก่อนหน้านั้นแล้วจะเห็นได้ชัดว่าแตกต่างกันมาก เพราะก่อนหน้านั้นศิริราชยังมีได้เป็นสถานศึกษาที่ทันสมัย โรงคนไข้เป็นหลังคามุงจาก นักศึกษาที่มาเข้าเรียนแพทย์ยังมีความรู้ต่ำ ความรู้ทางภาษาอันจนไม่อาจอ่านตำราภาษาต่างประเทศให้เข้าใจได้ นอกจากนั้นก็ยังมีขาดเครื่องมือเครื่องใช้และห้องทดลอง

วิทยาศาสตร์ก็เล็ก และคับแคบมาก

เมื่อกรมหลวงสงขลานครินทร์สิ้นพระทัยในกิจการแพทย์ของศิริราชพยาบาล ก็ยังผลให้ศิริราชแปรฐานะเป็นสถานศึกษาที่ทันสมัย โรงเรียนใช้หลังคามุงจากก็เปลี่ยนรูปเป็นตึก และแพทย์ไทยก็เป็นที่ยอมรับของต่างชาติ

พระกรณียกิจของกรมหลวงสงขลานครินทร์ที่เกี่ยวกับงานปรับปรุงทางการแพทย์อาจจำแนกเป็นหัวข้อใหญ่ ๆ ได้ดังนี้

ทรงส่งบุคคลไปศึกษาวิชา ณ ต่างประเทศ

การที่จะให้การแพทย์ก้าวหน้าจำเป็นต้องปรับปรุงโรงเรียนแพทย์ให้ทันสมัยก่อน ในการสร้างหรือปรับปรุงโรงเรียนแพทย์ก็ตาม จะต้องเริ่มต้นด้วยการจัดให้มีครูที่ดีในจำนวนเพียงพอเสียก่อน ด้วยเหตุนี้เองพระองค์จึงได้ทรงเพ่งเล็งจัดส่งคนไปศึกษา ณ ต่างประเทศเพื่อให้กลับเข้ามาเป็นครู และต้องรับภาระนั้นอยู่เป็นเวลานานพอสมควรจึงจะเกิดประโยชน์ในการนี้ บุคคลที่พระองค์ทรงส่งไปศึกษานี้ บางคนก็สำเร็จวิชาชีพในประเทศไทยแล้ว บางคนก็กำลังเรียนอยู่ และผลที่ประจักษ์ก็คือบุคคลเหล่านั้นได้กลับเข้ามารับราชการในตำแหน่งที่สำคัญในวงการแพทย์และสาธารณสุข นำเอาวิชาความรู้มาเผยแพร่เป็นคุณประโยชน์ต่อการศึกษาแพทย์เป็นอันมาก

ในค่านวิชาพยาบาล พระองค์ท่านทรงให้การสนับสนุนอย่างเต็มที่ ใน พ.ศ. ๒๔๖๙ ได้ประทานเงินก้อนสำหรับโรงพยาบาลชาวต่างประเทศที่มาช่วยสอนและวางแผนการศึกษาใน

ดร. เอ ยี เอ็ลลิส, พระกรณียกิจปฏิบัติของสมเด็จพระราชบิดา เจ้าฟ้ามหาดล
อศุลยเดช กรมหลวงสงขลานครินทร์ (C.P.H., M.D.) ที่ทรงอุปการะการแพทย์ในกรุงสยาม
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย จัดพิมพ์แจกในงานกุศลพระราชทาน พ.ศ. ๒๔๙๕ (พระนคร :
โรงพิมพ์เจดุนาคร, ๒๔๙๕), หน้า ๒.

โรงเรียนนางพยาบาลตามแผนใหม่ เป็นเงินรวม ๒๕,๐๐๐ บาท

ระหว่างที่พระองค์ท่านประทับอยู่ ณ ต่างประเทศ ก็ได้ทรงอุปการะนักเรียนไทย นับแต่การศึกษา ที่อยู่ ตลอดจนอุปสรรคส่วนตัว โดยมีได้ทรงถือพระองค์ และยังผลให้ฐานะของแพทย์และพยาบาลไทยมีระดับสูงขึ้น

ประทาน "ทุนวิทยาศาสตร์แห่งแพทย์"

ใน พ.ศ. ๒๔๖๓ เมื่อมีพระชนมายุครบ ๒๔ พรรษา ได้ประทานทุนเป็นจำนวน ๒๐๐,๐๐๐ บาท แก่คณะแพทยศาสตร์ ศิริราชพยาบาล เรียกว่า "ทุนวิทยาศาสตร์แห่งแพทย์" เพื่อเป็นอนุสรณ์ระลึกถึงพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวและสมเด็จพระเทพศิรินทราบรมราชินี^๒ โดยให้มหาวิทยาลัยเก็บคอกัดเป็นทุนสำหรับส่งนักเรียนและอาจารย์ไปศึกษาต่อในต่างประเทศในสาขาวิชาแพทยศาสตร์ และเตรียมแพทย์ นอกจากนั้นยังได้ประทานลายพระหัตถ์ตักเตือนนิยกรรรมเสด็จพระประสูติกว่า ถ้าแม่พระองค์ท่านสิ้นพระชนม์แล้ว ให้ผู้รับมรดกบำเพ็ญกุศลถวายแด่พระองค์ท่านโดยบริจาคเงิน ๕๐๐,๐๐๐ บาท ให้แก่จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ในกำหนดเวลา ๒๕ ปี เพื่อให้ตั้งไว้เป็นทุนหาผลประโยชน์บำรุงการศึกษาแพทย การศึกษาพยาบาล การศึกษาสุขภาพ และการปรุงยา^๓

ทุนทั้ง ๒ นี้ ได้ช่วยประโยชน์แก่คณะแพทยศาสตร์ และศิริราชพยาบาลเป็นอันมาก อาทิเช่น มีอาจารย์มาช่วยอบรมวิชาแพทย์ในสาขาต่าง ๆ ที่กล่าวนั้นอีกหลายท่าน

คณะแพทยศาสตร์และศิริราชพยาบาล, ชุมนุมพระนิพนธ์และบทความเฉลิมพระเกียรติสมเด็จพระราชบิดา เจ้าฟ้ามหิดลอดุลยเดช กรมหลวงสงขลานครินทร์ พระบิดาแห่งการแพทย์แผนปัจจุบันของไทย (พระนคร : โรงพิมพ์ไทยเชมม, ๒๕๐๔), หน้า ๓๖๕.

^๒ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๖๖.

^๓ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๖๘.

และยังเป็นประกันในสวัสดิภาพและความก้าวหน้าของการศึกษาแพทยอีกด้วย

ประทานทุนเพื่อการค้นคว้าและการสอนในโรงพยาบาลศิริราช

การค้นคว้าวิจัยและการสอน เป็นงานสำคัญส่วนหนึ่งในการจรรโลงวิชาแพทย์ พระองค์ท่านทรงประจักษ์ในความจริงข้อนี้ จึงได้ทรงบริจาคทุนสำหรับงานค้นคว้าและสอนในโรงพยาบาลศิริราช เป็นตัวอย่างแรกในประเทศไทย โดยทุนนี้แพทย์จะได้ฝึกหัดค้นคว้าในสาขาวิชาที่ตนสนใจ และได้เห็นคุณประโยชน์ เพราะการที่เรียนจบหลักสูตรวิชาแพทย์ มิได้หมายความว่าได้เรียนรู้การแพทย์หมดแล้ว แต่การเรียนจบนั้นเป็นแต่เพียงขั้นหนึ่งของวิชาการศึกษาทางแพทย์เท่านั้น ยังจำเป็นต้องค้นคว้าและศึกษากันต่อไปตลอดชีวิตของการเป็นแพทย์

ทรงจัดหาที่ดินและสร้างอาคาร

ศิริราชพยาบาลสมัยก่อนที่กรมหลวงสงขลานครินทร์จะทรงเข้าปรับปรุงกิจการยังอยู่ในสภาพที่ล้าหลังมาก ทั่วทั้งบริเวณมีตึกเล็ก ๆ อยู่ ๔ - ๕ หลัง คือ ตึกวิศกอบเรือ ตึกเสาวภาคย์ ตึกสุตภรณ์และตึกวิมลมน้ำ อันเป็นสถานที่ตรวจผู้ป่วยนอก สำหรับโรงเรียนผู้ป่วย หอพักแพทย์ หอพักนักศึกษาแพทย์ หอพักพยาบาล ศาลาอ่านรายการ และศาลาฆ่าตัด ล้วนแต่เป็นเรือนไม้เก่า ๆ คับแคบ บางหลังมุ่งค้ำยจาก ไม่เหมาะสมที่จะเป็นทั้งโรงพยาบาลและโรงเรียนแพทย์ของประเทศ

เมื่อมีผู้ป่วยมารับการรักษามากขึ้น ผู้คนนิยมเรียนวิชาแพทย์และพยาบาลเพิ่มขึ้น กรมหลวงสงขลานครินทร์ก็ทรงตระหนักในความจำเป็นที่จะต้องขยายสถานที่ให้กว้างขวางออกไป พระองค์ได้ทรงแก้ไขดังนี้^๒

^๑ คร.เอ ยี่ เอ็ดดิส, เรื่องเกม, หน้า ๗.

^๒ คณะแพทยศาสตร์ และศิริราชพยาบาล, เรื่องเกม, หน้า ๓๗๐.

๑. ทรงซื้อที่ดินและอาคารโรงเรียนวังหลังเดิมให้เป็นโรงเรียนนางพยาบาลและ
หอพักพยาบาลเงินซ่อมแซมโรงเรียน และสร้างบ้านสำหรับอาจารย์ผู้ปกครอง รวมเป็นเงิน
ที่ทรงจ่ายในส่วนนี้ประมาณ ๘๕,๐๐๐ บาท ชั้นแรกทรงให้โรงพยาบาลเช่าปีละ ๑ บาท ต่อมา
ก็ได้ประทานให้เป็นสิทธิ

๒. ประทานเงินส่วนพระองค์สร้างตึกคนไข้ให้โรงพยาบาลหนึ่งหลัง รั้งผู้ป่วยได้
๕๕ คน ตึกนี้ต่อมาภายหลังเมื่อสิ้นพระชนม์แล้ว จึงได้รับชื่อว่าตึก "มหิตลบำเพ็ญ"

๓. ประทานเงินช่วยดากก่อสร้างตึกอำนวยการโรงพยาบาลกึ่งหนึ่ง เป็นเงิน
๕๗,๔๕๒.๕๔ บาท

๔. ทรงวินิจฉัยที่จะให้ที่ดินริมแม่น้ำทางคันเหนือของโรงพยาบาลสร้างเป็นหอพัก
นักศึกษาแพทย์ ถวายพระวชิรวิเทศสาหะอันแรงกล้า จนในที่สุด สมเด็จพระเจ้าฟ้า กรมหลวงเพชรบุรี
ราชสิรินทรก็ได้ประทานให้แก่โรงเรียนแพทย์

๕. ทรงจัดสร้างตึกสำหรับแผนกพยาธิวิทยาและห้องทดลอง ถวายทุนทรัพย์ของพระองค์
เอง

นอกจากสิ่งทีประทานให้โดยตรงแล้ว ยังเชื่อกันว่าโดยอิทธิพลของพระองค์ทำให้
มีการวางท่อประปาข้ามแม่น้ำ และทำทอระบายน้ำโดยเงินสมเด็จพระศรีสวรินทิราบรมราชเทวี
พระพันวัสสาอัยยิกาเจ้า สร้างตึกอำนวยการ โดยเงินกองมรดกของเจ้าฟ้ากรมหลวงนครราชสีมา
ตึกพระองค์หญิงโดยเงินสมเด็จเจ้าฟ้า กรมพระนครสวรรค์วรพินิต ตึกตรีเพชร และตึกจุฑาธุช
โดยพระราชนิพนธ์ของพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว เป็นต้น

พ.ศ. ๒๔๗๑ ค.ศ. ๑๙๒๘ เรื่องสร้างตึกอำนวยการที่โรงพยาบาลศิริราช และ
พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงสร้างเพิ่มเติมอีก

ทรงทำความตกลงกับร็อกกีเฟล เสดร์มูลนิธิ

ระหว่าง พ.ศ. ๒๔๖๔ - ๒๔๖๖ ได้มีการเจรจาทำความตกลงเพื่อความร่วมมือกันให้ความก้าวหน้าในการศึกษาวิชาแพทย์ระหว่างรัฐบาลไทยโดยกระทรวงธรรมการ เป็นผู้แทนฝ่ายหนึ่งกับมูลนิธิร็อกกีเฟล เสดร์อีกฝ่ายหนึ่ง

การตกลงกันครั้งนี้สืบเนื่องมาจากกรรมการสาธารณสุขระหว่างประเทศของมูลนิธิ (International Health Board of the Foundation) ได้ส่งนายแพทย์ เอช อี บาร์น (Dr.H.E. Barnes) มาประจำประเทศไทย เพื่อร่วมมือกับสภากาชาดไทยในการปราบพลาซีปากขอ ใน พ.ศ. ๒๔๖๓ นายแพทย์วิกเตอร์ จี ไฮเซอร์ (Dr.Victor G. Heiser) ผู้ตรวจการของมูลนิธิได้เข้ามาดูกิจการในประเทศไทย และได้ปะสนทนากับเจ้าหน้าที่ของกระทรวงธรรมการจนเป็นที่ตกลงกันในเบื้องต้นว่า ถ้ารัฐบาลไทยเชื่อใจไปเป็นทางการทางมูลนิธิก็เต็มใจจะช่วยเหลือปรับปรุงโรงเรียนแพทย์

สมเด็จพระเจ้าฟ้า กรมหลวงสงขลานครินทร์ ทรงมีบทบาทสำคัญในการเจรจาทำความตกลงกับมูลนิธิ ร็อกกีเฟล เสดร์ โดยทรงเป็นผู้แทนกระทรวงธรรมการ

ภายหลังที่นายแพทย์ริชาร์ด เอ็ม เปียร์ส (Dr. Richard M. Pearce) ประธานแผนกการศึกษาแพทย์ของมูลนิธิได้เข้ามาดูกิจการ และเสนอหลักการเกี่ยวกับความตกลงช่วยเหลือมาให้กระทรวงธรรมการพิจารณาเห็นชอบแล้ว ก็ได้มีการเจรจาปรึกษาหารือเป็นครั้งแรก ณ กรุงลอนดอน ระหว่างกรมหลวงสงขลานครินทร์ องค์ผู้แทนกระทรวงธรรมการไทย กับประธานของมูลนิธิ และนายแพทย์โรส (Dr. Rose) ประธานกรรมการ

๑
 หจข. ร.๗ ศ.๗.๓/๑ เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี กราบบังคมทูล พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ลงวันที่ ๕ เมษายน พ.ศ. ๒๔๖๔

๒
 หจข. ร.๗ ศ.๗.๓/๑ เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี ถึง พระยาจักรีป้าณิสรีศิริวิสุทธี ลงวันที่ ๑๗ เมษายน พ.ศ. ๒๔๖๕.

สาธารณสุขระหว่างประเทศทั้ง ๒ คน มีความพอใจและเลื่อมใสในความสนพระทัยอย่างแท้จริงของพระองค์ท่านในงานด้านนี้ ประกอบกับพระอริยาศัยที่ตรงไปตรงมาในการเจรจาฝ่ายมูลนิธิได้ทราบสถานการณ์และความจำเป็นของประเทศ ในขณะนั้นโดยต้องแก่ กรมหลวงสงขลานครินทร์ทรงใช้พระวิริยอุตสาหะและพระปรีชาญาณในการเจรจากับผู้แทนของมูลนิธิ ณ กรุงลอนดอน กรุงเบอร์น ปารีส และนิวยอร์ก รวมหลายครั้ง จนในที่สุด นายแพทย์ คัมยู เอส คาร์เตอร์ (Dr. W.S. Carter) ผู้ช่วยผู้อำนวยการแผนกแพทยศึกษาของมูลนิธิได้เข้ามายังกรุงเทพฯ และได้ทำความตกลงรายการละเอียดทำสัญญาให้ความช่วยเหลือมีกำหนดระยะเวลา ๖ ปี นับแต่ พ.ศ. ๒๔๖๖ - ๒๔๗๒ ซึ่งสรุปใจความได้ดังนี้

๑. มูลนิธิได้คัดเลือกศาสตราจารย์มาช่วยเหลือจัดงานชั่วคราว ทำการสอนและวางหลักสูตรในแขนงใหญ่ ของการศึกษาแพทยรวม ๖ คน ซึ่งเมื่อตั้งตำแหน่งเงินเดือนศาสตราจารย์แล้วจะจำนวนเงินที่ทางรัฐบาลจะให้ได้ หากขาดเหลือเท่าใดทางมูลนิธิยังรับช่วยเหลือ นอกจากนี้ยังส่งครูพยาบาลต่างประเทศมาช่วยปรับปรุงโรงเรียนนางพยาบาลอีกด้วยกันรวม ๕ คน

๒. มูลนิธิได้เข้าช่วยเหลือในการก่อสร้าง โดยให้เงินช่วยเป็นจำนวน ๑๒๕,๐๐๐ ดอลลาร์ แล้วเพิ่มเป็น ๑๓๐,๐๐๐ ดอลลาร์ และต่อมาเมื่อมีการต่อสัญญาอีก ๒ ปี ก็ได้ช่วยเหลือการก่อสร้างและเครื่องมือการเรียนอีกเป็นจำนวน ๓๐๐,๐๐๐ บาท เมื่อรวมทั้งสิ้นแล้ว เป็นเงินที่ศิริราชได้รับจากมูลนิธิ ๕๕๕,๘๖๕,๕๕ บาท

๓. มูลนิธิให้ทุนอาจารย์ไปศึกษาต่อหรือดูงานในต่างประเทศแผนกละ ๒ คน เพื่อกลับมาแทนศาสตราจารย์เหล่านั้น

๑ หจข. ร.๗ ศ.๗.๓/๑ นายแพทย์เบียร์ส ถึง เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี

ลงวันที่ ๒๓ มกราคม ค.ศ. ๑๙๒๒.

ดังนั้น ในระหว่าง พ.ศ. ๒๔๖๑ - ๒๔๗๔ ภายในศิริราชพยาบาลจึงมีตึกอัน
ทันสมัยขึ้นมาแทนเรือนไม้และโรงหลังคามุงจาก เช่น ศาลากายวิภาคศาสตร์และสตรีวิทยา
ศาลาศัลยกรรม ตึกพยาธิวิทยา และตึกนอนพยาบาล ศาสตราจารย์ที่ทางมูลนิธิส่งมาหลาย
ท่านได้เข้ามาเผยแพร่วิชาการแพทย์ตามแบบแผนสากล คุรุพยาบาลต่างประเทศเข้ามาจัด
การปรับปรุงโรงเรียนนางพยาบาล

นอกจากผลดีทางวัตถุดังกล่าวแล้ว การช่วยเหลือของร็อกกีเฟลเลอร์มูลนิธิ
ยังช่วยส่งเสริมฐานะแพทย์และพยาบาลไทยให้สูงขึ้นอีกเป็นอันมาก ประชาชนมีความเชื่อถือ
กันมากจนควย

นอกจากนั้น พระองค์ยังได้ทำการสอนนักเรียนแพทย์อีกด้วย วิชาที่ทรงสอนคือ
วิชาชีววิทยา ทรงสอนให้กับนักเรียนเตรียมแพทย์ปริญญารุ่นแรก ณ หอวัง จุฬาลงกรณ์
มหาวิทยาลัย วิชากายวิภาคทรงสอนที่ศิริราชพยาบาล ทรงทุ่มเททั้งพระกำลังกาย และ
กำลังใจในการสอนอย่างเต็มที่ ทรงทำการคนควาหาขอมูลด้วยพระองค์เองอยู่ตลอดเวลา
เพื่อให้การศึกษาก้าวหน้า

กิจการแพทย์ในสมัยที่กรมหลวงสงขลานครินทร์ทรงเข้าช่วยเหลือก้าวหน้าไปอย่าง
รวดเร็ว จนเป็นที่ยอมรับของต่างชาติ และเป็นรากฐานในการดำเนินงานในสมัยต่อมา
กรมหลวงสงขลานครินทร์ทรงประจวร และสิ้นพระชนม์เมื่อวันที่ ๒๔ กันยายน
พ.ศ. ๒๔๗๒ รวมพระชนมายุได้ ๔๓ พรรษา

ศาสตราจารย์ เอ ยี เอ็ลลิส^๒ ได้กล่าวถึงพระองค์ไว้ว่า "การที่พระองค์ทรง
ถือพระกำเนิดมาในโลกนั้น ได้ทำให้โลกนี้ดีขึ้นอย่างแน่แท้..."^๓

^๑ หจข. ร.๗ ศ.๗.๓/๑ เจ้าฟ้ามหิดลอดุลยเดช ถึง เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี
ตั้งวันที่ ๒๑ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๔๖๕

^๒ ศาสตราจารย์ เอ ยี เอ็ลลิส เป็นศาสตราจารย์ในสาขาพยาธิวิทยา ที่ทางมูลนิธิ
ร็อกกีเฟลเลอร์ส่งมาให้สอนนักเรียนแพทย์ ณ ศิริราชพยาบาล

^๓ ดร. เอ ยี เอ็ลลิส, เรื่องเดิม, หน้า ๔๕.

สมเด็จพระเจ้าฟ้าพระราชูปถัมภ์เสด็จ (พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว)

พระราชประวัติและการศึกษา

สมเด็จพระเจ้าฟ้าพระราชูปถัมภ์เสด็จ เป็นพระราชโอรสองค์ที่ ๗ ในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว และที่ ๙ ในสมเด็จพระศรีพัชรินทราบรมราชินีนาถ ประสูติเมื่อวันที่ ๘ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๖๖

เมื่อทรงพระเยาว์ทรงศึกษาที่โรงเรียนราชกุมารในพระบรมมหาราชวัง ทรงศึกษาภาษาไทยกับพระยาอิศรพันธ์โสภณ (หนู) และทรงศึกษาภาษาอังกฤษกับครูอาจ

หลังจากที่ได้ทรงศึกษาตามประเพณีขัตติยราชกุมารแล้ว สมเด็จพระบรมชนกนาถทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้เป็นนักเรียนนายร้อยพิเศษในโรงเรียนนายร้อย ทรงเข้าเป็นนักเรียนนายร้อยพร้อม ๆ กับพระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าวิภาวดีรังสิต สมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ เจ้าฟ้ากัลยาณิวัฒนา กรมหลวงนราธิวาสราชนครินทร์ และสมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ เจ้าฟ้ากัลยาณิวัฒนา กรมหลวงนราธิวาสราชนครินทร์

ใน พ.ศ. ๒๔๘๘ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรดเกล้าฯ ให้เสด็จไปศึกษา ณ ประเทศอังกฤษ โดยทรงมอบให้พระยาศรัทธาธรรมสาส์นเป็นผู้นำไปส่งยังหม่อมเจ้าจัญญุสศักดิ์ กฤดากร ที่ประเทศอังกฤษ^๒ ได้ประทับอยู่กับครอบครัวของมิสเตอร์เบลล์ (Mr. Bell)^๓ ซึ่งเป็นทั้งพระอภิบาลและอาจารย์ถวายพระอักษรอยู่ประมาณปีเศษ

^๑ ราชสกุลวงศ์, หน้า ๘๔.

^๒ หจช. ร.๕ ค.๘๘/๕๒ กรมหลวงเทเวศร์วังเยาว์โรปกครอง ถึงหม่อมเจ้าจัญญุสศักดิ์ กฤดากร ลงวันที่ ๑๘ กรกฎาคม ร.ศ. ๑๒๕.

^๓ หจช. ร.๕ ค.๘๘/๒ พระยาวิสูตรโกษา กราบพูล พระเจ้าน้องยาเธอ กรมขุนสมมติอมรพันธ์ ลงวันที่ ๑๐ พฤษภาคม ร.ศ. ๑๒๕

ก็เสด็จเข้าศึกษาในโรงเรียนอีตัน (Eton) ซึ่งเป็นบัลลังก์สูงที่มีชื่อเสียงที่สุดของ
อังกฤษ โรงเรียนนี้ตั้งระบบอาวุโสอย่างเคร่งครัด กล่าวคือนักเรียนรุ่นน้องตั้งแต่ชั้น ๑
ถึงชั้น ๔ จะต้องไปประจำคอยรับใช้รุ่นพี่ ซึ่งเรียกว่า Fagging system จนเมื่อ
ขึ้นไปอยู่ชั้น ๕ แล้วจึงไม่ต้องไปรับใช้รุ่นพี่อีก พอชั้น ๖ จะมีรุ่นน้องมากคอยรับใช้ประจำ
ตัวหนึ่งคน กฎนี้ไม่มีการยกเว้น แม้ว่าจะเป็นพระราชโอรสของกษัตริย์ประเทศใดก็ตาม
เจ้าชายอาร์เธอร์ แห่งคอนนอท (Prince Arthur of Connaught) และพระ-
โอรสองค์โตของปรีนซ์ออฟเวลส์ (Prince of Wales) เมื่อเสด็จเข้าโรงเรียนนี้ก็
ไปรับใช้รุ่นพี่ ดังนั้น สมเด็จพระเจ้าฟ้าประชาธิปกศักดิเดชน์ จึงต้องทรงทำตามกฎนี้อย่าง
เคร่งครัด

ใน พ.ศ. ๒๔๕๔ ได้เสด็จเข้าศึกษาในโรงเรียนนายร้อยวูลวิช (Woolwich)
แผนกวิชาทหารปืนใหญ่มา เมื่อจบการศึกษาทรงได้รับสัญญาบัตรเป็นนายร้อยตรีที่ติดต่อกับ
แห่งกองทัพอังกฤษ และได้เสด็จเข้ารับราชการประจำกรมทหารปืนใหญ่ม้าอังกฤษที่เอลเดอ-
ชอต (Aldershot)

เมื่อจบการศึกษาแล้วได้เสด็จกลับมารับราชการในกองทัพบก ทรงได้รับตำแหน่ง
ต่าง ๆ ดังนี้

๑ หจช. ร.๕ ค.๔๘/๒ หลวงสรรพกิจปริชา กราบทูล พระเจ้าน้องยาเธอ
กรมขุนสมมทอมรพันธ์, ลงวันที่ ๘ พฤษภาคม ร.ศ. ๑๒๗

๒ หจช. ร.๕ ค.๔/๓ หม่อมเจ้าจัญญศักดิ์ กฤดากร กราบบังคมทูล พระบาท
สมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ลงวันที่ ๑๒ กันยายน ค.ศ. ๑๙๐๔

๓ หจช. ร.๖ บ.๒.๑ก/๒ พระยาไชยสุรินทร์ กราบทูล กรมพระเทวงษ์โรปการ
ลงวันที่ ๕ พฤษภาคม ร.ศ. ๑๓๐

- นายทหารคนสนิทพิเศษของ จอมพลสมเด็จพระอนุชาธิราช เจ้าฟ้ากรมหลวงพิษณุโลกประชานารถ เสนาธิการทหารบก
  - ผู้บังคับการกองร้อยทหารปืนใหญ่รักษาพระองค์
  - ประจำกรมบัญชาการกองทัพอโยที่ ๒ ในตำแหน่งนายทหารฝ่ายเสนาธิการ
  - นายพันโท ราชองครักษ์ ตำแหน่งผู้บังคับการโรงเรียนนายร้อยทหารบกชั้นปฐม
- ใน พ.ศ. ๒๔๖๔ เสด็จเข้าศึกษาวิชาเสนาธิการทหารบกในโรงเรียนสงคราม (Ecole de Guerre) ประเทศฝรั่งเศส

เมื่อจบการศึกษาแล้วได้เสด็จกลับประเทศไทย เข้ารับราชการในกองทัพบก ได้รับตำแหน่งเป็นนายพันเอก ปลัดกรมเสนาธิการทหารบก แล้วเลื่อนเป็นผู้บัญชาการกองพลทหารบกที่ ๒

ในวันที่ ๒๒ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๖๔ เสด็จเถลิงถวัลยราชสมบัติ ทรงพระนามว่าพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว

จากพระราชประวัติการศึกษาของพระองค์จะเห็นได้ว่าพระองค์มิได้ทรงศึกษาวิชาทางด้านพลเรือน เช่น รัฐศาสตร์ เศรษฐศาสตร์ กฎหมาย และประวัติศาสตร์ เพื่อเตรียมพระองค์ขึ้นเป็นพระมหากษัตริย์ เช่นสมเด็จพระเชษฐาธิราช พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงศึกษาเฉพาะวิชาทหารเท่านั้น ทั้งนี้เพราะพระองค์เป็นพระราชโอรสองค์เล็กของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวและเป็นองค์สุดท้ายของสมเด็จพระศรีพัชรินทราบรมราชินีนาถ พระองค์ทรงมีพระเชษฐาธิราชอยู่หลายพระองค์ คือ สมเด็จพระเจ้าฟ้า กรมหลวงพิษณุโลกประชานารถ สมเด็จพระเจ้าฟ้า กรมหลวงนครราชสีมา และสมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมขุนเพชรบูรณ์อินทราชัย จึงมิได้เคยมีผู้ว่าถึงว่าพระองค์จะต้องเป็นรัชทายาทสืบราชสมบัติสืบสันตติวงศ์เป็นพระมหากษัตริย์แห่งจักรีบรมมหาราชวงศ์ ดังนั้น เมื่อพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวสวรรคตและมิได้ทรง

มพระร ๗ โอรสไว้สืบราชสมบัติ ทั้งสมเด็จพระเชษฐาธิราชทุกพระองค์ต่างก็สิ้นพระชนม์ตาม ๆ กันก่อนทั้งสิ้น ราชอาณาจักรอันหนักที่จะเลี้ยงมีพิน จึงตกอยู่กับพระองค์หนึ่ง ๆ ที่มีไ้ทรงมีเวลาเตรียมการมาก่อนเลย

พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จขึ้นครองราชย์ใน พ.ศ. ๒๔๖๘ ซึ่งเป็นระยะเวลาที่เศรษฐกิจตกต่ำทั่วโลกอันเป็นผลสืบเนื่องมาจากสงครามโลกครั้งที่ ๑ ประเทศไทยก็ประสบภาวะเช่นนี้ด้วย ทำให้ฐานะการเงินภายในประเทศทรุดโทรมลงอย่างหนัก ปัญหาการขาดแคลนทางเศรษฐกิจนี้รัฐบาลไม่สามารถจะหาทางแก้ไขได้ พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระราชดำริเห็นว่าจำเป็นจะต้องแก้ไขฐานะการเงินของประเทศให้มั่นคง จึงทรงมีพระบรมราโชบายประหยั้ภายในบ้านเมือง ส่วนใดที่พอจะตัดทอนได้ก็ตัดเสียบ้าง เซอร์ เอ็ดวาร์ด คูก (Sir Edward Cook) ที่ปรึกษาการคลังได้ถวายความเห็นให้ตัดทอนรายจ่ายให้เป็นแบบकुลดยภาพ คือจัดคนและงานให้สมคุลยแก่กัน ตำแหน่งราชการใดเกินความจำเป็นสำหรับงานนั้นก็ให้ยุบตำแหน่งเสีย ปลัดข้าราชการที่มีมากออกรับบำเหน็จบำนาญเสียบ้าง

ในการจัดการแก้ไขระเบียบการบริหารประเทศ พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงประกาศเลิกกระทรวงมุรธาธร ยกงานทั้งหลายไปรวมกับกรมราชเลขาธิการ และได้ทรงประกาศรวมกระทรวงคมนาคมกับกระทรวงพาณิชย์ เพราะทรงเห็นว่างานทั้ง ๒ กระทรวงมีรูปคล้ายกัน พระราชทานนามว่า กระทรวงคมนาคมและพาณิชย์การ^๒ นอกจากนั้นยังได้ทรงรวมกระทรวงทหารเรือเข้ากับกระทรวงกลาโหม ด้วยทรงมีพระราชดำริเห็นว่าเป็นเวลาอันสมควรจะรวบรวมราชการทหารบกทหารเรือเข้าเป็นกระทรวงเดียวกัน เพื่อให้กิจการป้องกัน

^๑ เสถียร ลายลักษณ์ และคนอื่น ๆ .รวบรวม), "ประกาศเลิกกระทรวงมุรธาธร" ประชุมกฎหมายประจำศก เล่ม ๓๘ (พระนคร : เกล็ดเมด, ๒๔๗๗), หน้า ๓๘๓ - ๓๘๔.

^๒ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๘๕ - ๓๘๖.

พระราชอาณาจักรประสานกันดีขึ้น ให้เหมาะแก่กาลสมัย จึงมีพระบรมราชโองการโปรดเกล้าฯ ให้รวมราชการทหารเรือเข้ากับกระทรวงกลาโหม โดยให้เสนาบดีกระทรวงกลาโหมมีอำนาจบังคับบัญชาการทั้งทหารบกและทหารเรือ

ดังนั้น ในสมัยพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ราชการบริหารส่วนกลางจึงมีเพียง ๑๐ กระทรวงเท่านั้น คือ กระทรวงมหาดไทย กระทรวงกลาโหม กระทรวงการต่างประเทศ กระทรวงพระคลังมหาสมบัติ กระทรวงวัง กระทรวงเกษตรราชการ กระทรวงยุติธรรม กระทรวงธรรมการ และกระทรวงพาณิชย์และคมนาคม

การปรับปรุงประเทศในสมัยพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว จะกล่าวถึงเฉพาะที่สำคัญ ๒ ประการ คือ การปรับปรุงกิจการทางคมนาคม และการปกครอง เพราะระยะที่ครองราชย์เป็นพระมหากษัตริย์ในระบบสมบูรณาญาสิทธิราชย์มีเพียง ๔ ปีเท่านั้น (คือ พ.ศ. ๒๔๖๘ - ๒๔๗๕) และในระยะเวลานั้นนี้เป็นเวลาที่ประเทศกำลังประสบปัญหาเศรษฐกิจตกต่ำ การเงินของประเทศขาดแคลนการจัดสรรงบประมาณให้กับกระทรวงต่าง ๆ จึงน้อยมาก ประกอบกับกิจการบ้านเมืองในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวก็พอจะเจริญก้าวหน้าทัดเทียมอารยประเทศแล้ว ในสมัยพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงมีต้องทรงริเริ่มปรับปรุงงานสิ่งใดอีก เป็นแต่เพียงดำเนินงานต่อไปเท่านั้น

การปรับปรุงกองทัพบก

พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงสำเร็จวิชาทหารบกมาจากโรงเรียนนายร้อยวุฒิสหและเสนาธิการทหารบกจากประเทศฝรั่งเศส พระองค์จึงทรงสนพระทัยในกิจการทหารบกเป็นอย่างมาก ดังที่ทรงมีพระราชดำรัสตอนหนึ่งว่า

...แต่กระนั้นก็ขอนายทหารบกทุกคนจงเชื่อเถิดว่า ข้าพเจ้าจะเอาใจใส่กิจการทหารบกอยู่เสมอ และจะพยายามให้กองทัพบกของเราเจริญทัดเทียมทันกับชาติอื่น ถ้าแม้วิชาที่ข้าพเจ้าได้เรียนมาจะเป็นประโยชน์แก่ทหารบกได้เพียงใด ก็พยายามให้เป็นไปเพียงนั้น

พจน. ร.๗ ก.๑/๓ เรื่องทูลเกล้าฯ ถวายกำหนดการนายทหารบกเรือ ถวายเครื่องจอมพล วันที่ ๕ ธันวาคม ๒๔๖๘

กิจการทหารบกในระยะนั้นที่ได้ก้าวหน้ามาเป็นลำดับ คือ การอากาศยาน ซึ่งพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีพระราชดำริสตอนหนึ่งในคราวทรงรับพระราชอิสริยยศจอมพลทหารบกและเรือ เมื่อวันที่ ๕ ธันวาคม พ.ศ. ๒๔๖๘ ว่า "กำลังทางอากาศซึ่งต่อไปในภายหน้าจะเป็นกำลังที่สำคัญที่สุดอย่างหนึ่ง" ในระยะนั้นการอากาศยานของไทยได้มีบทบาทในการสัมพันธ์กับต่างประเทศ และประเทศเพื่อนบ้านบ่อยครั้ง ได้แก่ การส่งเครื่องบินออกไปเยือนประเทศอินเดีย และได้เชิญให้รัฐบาลอินเดียของอังกฤษส่งเครื่องบินทหารมาเยี่ยมประเทศไทยบ้าง ต่อมา รัฐบาลไทยก็ส่งเครื่องบินทหารไปประเทศอินโดจีนเยี่ยมตอบรัฐบาลอินโดจีนที่ฮานอย และไซ่งอน เป็นการแสดงอหิชาติไมตรีต่อกัน ในการประชุมระหว่างชาติว่าด้วยเครื่องบินพญาบาลที่กรุงปารีส ประเทศไทยก็ได้รับเชิญให้ส่งผู้แทนเข้าร่วมประชุมด้วย เมื่อครั้งประเทศอังกฤษขอทราบเรื่องการบินพลเรือนในแหลมมลายูทางฝั่งตะวันตก และขอสำรวจสายการบินในแหลมมลายู กระทรวงกลาโหมก็ได้ส่งนายทหาร ๒ นาย ไปประจำอยู่กับคณะเจ้าหน้าที่ฝ่ายอังกฤษด้วย

ในระหว่างนั้นนักบินทหารบกไทยมีชื่อเสียงมากขึ้นเป็นลำดับ จนถึงกับนายกลสันนิบาตนักบิน (The International League of Aviators) ชื่อ นายคลิฟฟอร์ด บี ฮาร์มอน (Mr. Clifford B. Harmon) ส่งหนังสือและเอกสารจากกรุงปารีสเพื่อชักชวนให้ประเทศไทยรวมทั้งกองอากาศยานระหว่างประเทศเพื่อดำรงสันติภาพและป้องกันอาณาจักรของแต่ละประเทศ^๓

๑ หจข. ร.๗ ก.๖/๘ นายพลโท หม่อมเจ้าอลองภูษิตสวัสดี เเรียนเจ้าพระยามหิธร ลงวันที่ ๘ มกราคม พ.ศ. ๒๔๗๑

๒ หจข. ร.๗ ก.๑๐/๘ เรื่องส่งนายทหารไปประจำอยู่กับเจ้าหน้าที่ฝ่ายอังกฤษ เพื่อสำรวจการบินทางแหลมมลายู ลงวันที่ ๘/๑๑ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๔๗๔

๓ หจข. ร.๗ ก.๖/๘ เจ้าพระยามหิธร กราบทูล สมเด็จพระเจ้าฟ้า กรมพระนครสวรรค์วรพินิต ลงวันที่ ๒๐ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๗๒

กรมแผนที่

กรมแผนที่เป็นกรมหนึ่งในกิจการทหารบกที่ก้าวหน้าเทียบเคียงกับต่างประเทศ
ควยการเป็นสมาชิกของสภาวิจัยนานาชาติ (International Research Council
แผนก International Union of Geodesy and Geophysics) ซึ่งมีการ
ประชุม ๓ ปีต่อครั้ง การประชุมครั้งแรกมีขึ้นที่กรุงแมดริด ใน พ.ศ. ๒๔๖๗ กระทรวง
กลาโหมได้จัดผู้แทนเข้าร่วมประชุมคือ พันเอกพระศัลวิธานินเทศ ผู้ช่วยเจ้ากรมแผนที่
และรองอำมาตย์ตรี ขุนประเสริฐโมตรี การประชุมครั้งที่ ๒ มีขึ้นใน พ.ศ. ๒๔๗๐ ที่
กรุงปารีส กระทรวงกลาโหมจึงได้จัดให้นาย ว.ม.กิลโมร์ ผู้เชี่ยวชาญการคำนวณเลข
ของกรมแผนที่ กับนายร้อยโท จิตวีร์ ภักดีกุล นักเรียนแผนที่ที่กำลังศึกษาอยู่ประเทศอังกฤษ
เป็นผู้แทนในการประชุม

พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงสนพระราชหฤทัยในกิจการทหารบกมาก
แม้ว่าประเทศไทยกำลังเผชิญหน้ากับวิกฤตการณ์ทางเศรษฐกิจ ชาติที่ไม่ต้องใช้เงินงบประมาณ
ก็ทรงอนุญาตให้ทำและทรงพยายามส่งเสริมและหนุนบำรุงให้กิจการทหารบกก้าวหน้า เช่น ทรง
สนับสนุนให้มีการฝึกอบรมิให้ทหารบกมีวินัยดียิ่งขึ้น ทรงให้มีการแก้ไขเพิ่มเติมประมวลกฎหมาย
อาญาทหารใน พ.ศ. ๒๔๗๒ ทรงให้มีการฝึกวิชาทหารในโรงเรียนสามัญ เริ่มแต่ พ.ศ. ๒๔๗๒
เพราะทรงพระราชดำริว่าพลเมืองของไทยมีมาก แต่กองทัพของประเทศค่อนข้างเล็ก และจะ
ขยายให้ใหญ่โตยิ่งขึ้นในขณะนั้นยังไม่ได้ เนื่องจากขาดแคลนเงินถ้าจะมีการเรียกระดมพลเพื่อ
การสงครามก็จะมีนายทหารเป็นผู้บังคับบัญชา เพื่อแก้ไขข้อขัดข้องที่กล่าวมา จึงทรงให้
นักเรียนในกระทรวงธรรมการได้ฝึกวิชาทหารในเรื่องของการเปลี่ยนแปลงแก้ไขกองทัพมาให้
ทันสมัยตามแบบตะวันตกนั้น ก็ทรงให้เพิ่ม "เสนาธิปไตย" แก่นายทหารที่สอบไล่ได้สำเร็จ
หลักสูตรโรงเรียนเสนาธิการทหารบกตามอย่างประเทศอังกฤษ ให้มีอักษรท้ายชื่อว่า

พ.จช. ร.๗ ก.๒/๓ เรื่องถวายร่าง พ.ร.บ.แก้ไขเพิ่มเติมประมวลกฎหมาย
อาญาทหาร พ.ศ. ๒๔๗๒

พี.เอส.ซี. (P.S.C.) และเครื่องหมาย "Brevite" ของประเทศฝรั่งเศส

การปกครองในระบอบประชาธิปไตย

จากการที่พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงได้รับการศึกษาจากประเทศอังกฤษตั้งแต่ยังทรงพระเยาว์ ทำให้พระองค์ทรงคุ้นเคยกับการปกครองของอังกฤษ คือการปกครองแบบประชาธิปไตย ดังนั้น เมื่อพระองค์ขึ้นครองราชย์ต่อจากพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวอิทธิพลจากการที่ทรงได้รับการศึกษาจากประเทศอังกฤษทำให้พระองค์มีพระบรมราโชบายที่จะให้ประเทศไทยมีการปกครองตามระบอบประชาธิปไตย แต่ทั้งนี้ต้องค่อยเป็นค่อยไป ดังที่ทรงได้พระราชทานสัมภาษณ์หนังสือพิมพ์เมื่อคราวเสด็จประพาสสหรัฐอเมริกา เมื่อ พ.ศ. ๒๔๙๔ ว่า "พระองค์รับสั่งว่า พระองค์เตรียมการที่จะพระราชทานรัฐธรรมนูญให้แก่ประชาราษฎร์ของพระองค์ แต่เป็นเรื่องที่จะให้จากเบื้องบนมาสู่เบื้องล่าง"^๒

ในขณะที่เดียวกันพระองค์ทรงเตรียมการฝึกหัดให้คนไทยรู้จักกับการปกครองแบบประชาธิปไตยทั้งในระดับผู้บริหารประเทศ และระดับท้องถิ่น กล่าวคือในระดับผู้บริหารประเทศ พระองค์ทรงแต่งตั้งบุคคลกลุ่มหนึ่งเพื่อทำหน้าที่ถวายคำปรึกษาแก่พระองค์ในการทรงพระราชวินิจฉัยราชการทั้งปวง เรียกว่า "อภิรัฐมนตรีสภา" ทรงมีหลักเกณฑ์ในการเลือกสมาชิกอภิรัฐมนตรีสภาดังนี้ คือ

---

๒ หจช. ร.๓ ก.๑/๒๓ สมเด็จพระเจ้าฟ้า กรมพระนครสวรรค์วรพินิต ขอพระบรมราชานุญาตสร้างเข็ม "เสนาธิปไตย"

^๒ Virginia Thomson, Thailand : The New Siam, (New York : the Macmillan Company, 1941), p. 57.

...ผู้ซึ่งสมควรจะเป็นสมาชิกจำต้องเป็นผู้ซึ่งมีความคุ้นเคยและชำนาญงานราชการ
 มากมาแต่ก่อน และประกอบด้วยเกียรติคุณทั้งความสามารถ สมควรเป็นที่
 ทรงไว้วางพระราชหฤทัยของพระเจ้าแผ่นดินตลอดจนมหาชนทั้งหลาย ..."

สมาชิกอภิรัฐมนตรีสภาที่พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรดเกล้าฯ แต่งตั้ง
 ให้ดำรงตำแหน่งนี้คือ

สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ	เจ้าฟ้ากรมพระยาภาณุพันธุวงศ์วรเดช
สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ	เจ้าฟ้ากรมพระนครสวรรค์ศักดิ์
สมเด็จพระเจ้าพี่ยาเธอ	เจ้าฟ้ากรมพระนครสวรรค์วรพินิต
พระเจ้าบรมวงศ์เธอ	กรมพระยาคำรงราชานุภาพ
พระเจ้าบรมวงศ์เธอ	กรมพระจันทบุรีนฤนาถ

เจ้านายทั้ง ๕ พระองค์นี้ "ได้ทรงรับราชการในตำแหน่งสำคัญมาแต่รัชกาลที่ ๕
 เคยเป็นที่ทรงไว้วางพระราชหฤทัย ทั้งได้คุ้นเคยทราบกระแสพระราชดำริและพระบรม
 ราโชบายของสมเด็จพระพุทธเจ้าหลวงมาแต่ก่อน ล้วนทรงปรีชาสามารถและมีเกียรติคุณจะหา
 ผู้อื่นเสมอเหมือนได้โดยยาก"^๒

การที่พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงตั้งสภาที่ปรึกษาขึ้นก็เพื่อฟังความคิด
 เห็นของผู้หนึ่ง เป็นการลดพระราชอำนาจของพระมหากษัตริย์ในระบบสมบูรณาญาสิทธิราชย์
 ภายพระองค์เอง และโน้มนำไปสู่การกระจายพระราชอำนาจอันนำไปสู่ระบอบประชาธิปไตย
 ในการฝึกให้คนไทยรู้จักกับการปกครองแบบประชาธิปไตยนั้น พระองค์ได้ทรง
 ทดลองการปกครองแบบเทศบาลขึ้น โดยได้ทรงตราพระราชบัญญัติการจั้บบำรุงสถานที่ขาย
 ทะเลทิศตะวันตกเมื่อวันที่ ๒๘ ตุลาคม พ.ศ. ๒๔๖๘ โดยจัดตั้งสภาจั้บบำรุงสถานที่ขายทะเล

^๑ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๓๒.

^๒ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๓๓.

ตะวันตกชั้นในแถบชายทะเล มีอาณาเขตตั้งแต่ตำบลชะอำไปจนถึงหัวหิน

อย่างไรก็ตามเจ้าหน้าที่บริหารของสภาก็มิได้เป็นผู้ที่ราษฎรเลือกตั้งขึ้น แต่เป็นข้าราชการที่พระมหากษัตริย์ทรงแต่งตั้ง สภานี้จึงได้ผลในการปกครองตนเองในแง่ที่ว่า เก็บภาษีจากคนในท้องถิ่นนั้นเพื่อนำมาบำรุงความเจริญในท้องถิ่นของตนเอง

การเปลี่ยนแปลงที่สำคัญอีกประการหนึ่งที่ได้แสดงให้เห็นถึงพระราชรัทธาในการปกครองแบบประชาธิปไตยคือ การเปลี่ยนแปลงการรับคนเข้ารับราชการ ในสมัยก่อนบุคคลที่จะเป็นข้าราชการได้จะต้องเป็นผู้ที่มียศตามบรรดาศักดิ์ และรับราชการสืบเนื่องตามตระกูลของตน หรือเป็นบุคคลที่พระมหากษัตริย์ทรงโปรดปรานเป็นพิเศษ ในสมัยพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว พระองค์ทรงตราพระราชบัญญัติระเบียบข้าราชการพลเรือน ใน พ.ศ. ๒๔๗๖ โดยทรงกำหนดคุณสมบัติของผู้ที่จะเข้ารับราชการว่า

...ผู้สมัครเข้าเป็นข้าราชการพลเรือนสามัญ ต้องสอบไล่วิชาข้าราชการพลเรือนได้... การสอบไล่วิชาข้าราชการพลเรือนนั้นให้ใช้วิธีแข่งขัน ผู้สอบไล่ได้คะแนนสูงมีสิทธิที่จะได้รับเลือกเข้ารับราชการก่อนผู้ใดคะแนนต่ำ...

วิธีการคัดเลือกข้าราชการแบบใหม่นี้ แสดงให้เห็นถึงความเสมอภาคของบุคคลซึ่งมีโอกาสเข้ารับราชการได้ตามความสามารถ การเปลี่ยนแปลงนี้มิได้ว่าเป็นก้าวหนึ่งของการปกครองในระบอบประชาธิปไตย

นอกจากนั้นยังได้ทรงนำเอาสภาที่ปรึกษาราชการในพระองค์ (Privy Council) ซึ่งตั้งขึ้นตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๖๗ มาใช้อีก ซึ่งในสมัยของพระองค์มีสมาชิกถึง

ราชกิจจานุเบกษา แผนกกฎหมาย เล่ม ๔๓ (ตุลาคม ๒๔๖๘) "พระราชบัญญัติการจัดบำรุงสถานที่ชายทะเล ทิศตะวันตก พุทธศักราช ๒๔๖๘", หน้า ๕๓๕.

๒ ประกาศพระราชบัญญัติและพระราชกำหนดต่าง ๆ ในรัชกาลที่ ๗ พ.ศ. ๒๔๗๖, "พระราชบัญญัติระเบียบข้าราชการพลเรือน พุทธศักราช ๒๔๗๖", (พระนคร : โรงพิมพ์บำรุงนุกุลกิจ, ๒๔๗๖), หน้า ๔๕๔.

๒๒๗ คน พระราชทานนามใหม่ว่า "สภาองคมนตรี" โดยตราพระราชบัญญัติองคมนตรีใน พ.ศ. ๒๔๗๐ และได้ทรงคัดเลือกกรรมการที่มีคุณวุฒิสามารถทางคานคาง ๆ มาประกอบเป็น สภากรรมการชุดเล็ก เรียกว่าสภากรรมการองคมนตรี มีสมาชิกเพียง ๔๐ คน สภาที่มี หน้าที่และบทบาทคล้ายกับสภาที่ปรึกษาราชการ (Council of State) ในสมัยรัชกาลที่ ๕ แต่ได้ทรงกำหนดวิธีการบางอย่างเพื่อป้องกันมิให้สภานั้นล้มเหลวอีก โดยให้ความสนับสนุนและ เปิดโอกาสให้กรรมการเสนอความเห็นต่าง ๆ อันจะเป็นประโยชน์แก่ราชการได้ โดยมี ต้องรอให้เป็นพระราชดำริมาก่อน และมีบทบัญญัติที่คุ้มครองความปลอดภัยในการแสดงความคิดเห็นในที่ประชุม เช่นเดียวกับสิทธิของผู้แทนราษฎรในระบอบรัฐสภาปัจจุบัน

สภากรรมการองคมนตรีนี้ เป็นสถาบันซึ่งพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงมีพระราชประสงค์จะให้เป็นที่ปรึกษาและเตรียมการสำหรับการมีรัฐสภาในเวลาต่อไป โดยเริ่มจากการเลือกข้าราชการชั้นผู้ใหญ่มาทดลองก่อน สภากรรมการองคมนตรีนี้ทำหน้าที่ คล้ายกับสภานิติบัญญัติโดยทั่ว ๆ ไป โดยมีหน้าที่พิจารณาร่างกฎหมายต่าง ๆ

ขณะเดียวกับที่ทรงเตรียมการจัดตั้งสภากรรมการองคมนตรีก็ได้ทรงพิจารณาถึงรูป การปกครองที่จะเหมาะสมต่อบ้านเมืองด้วย ดังที่สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระนครสวรรค์วรพินิต ได้ ตรัสกับผู้เข้าร่วมประชุมว่า ทรงทราบแนวพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเป็นเสรี นิยมอย่างมาก เพราะได้เคยทรงสนทนากันมาแต่ก่อนเสด็จขึ้นครองราชย์แล้ว เกี่ยวกับรูปการ ปกครอง ทรงตระหนักพระราชหฤทัยที่ว่า รูปการปกครองที่คั้น คือที่เหมาะสมที่สุดสำหรับ บ้านเมืองโดยกาลสมัย และแม้ว่าในขณะนั้นยังจำเป็นต้องใช้รูปการปกครองแบบอาญาสิทธิ์ิ อาญาสิทธิ์นั้นก็ต้องให้เป็นเสรีนิยมด้วยจึงจะทรงตัวอยู่ได้ นอกจากนั้นยังได้ทรงตระหนักที่ว่า

ชัชอนันต์ สมุทวณิช และชัคติยา กรรณสูต (รวบรวม) เอกสารการเมืองการ ปกครองไทย, (พระนคร : ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๑๘), หน้า ๑๘๖.

ยิ่งวันเวลาผ่านไปคนที่ได้ศึกษามีความรู้น่าทึ่ง ก็จะต้องคิดการที่จะเตรียมรับการให้สิทธิในการปกครองแคว้นราชรัฐ

พระราชดำริในการพระราชทานรัฐธรรมนูญ

การที่พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีพระราชประสงค์ที่จะให้ประเทศไทยมีการปกครองในระบอบประชาธิปไตยภายใต้รัฐธรรมนูญ พระองค์จึงทรงมีพระราชดำริที่จะพระราชทานรัฐธรรมนูญ หลักฐานนี้จะเห็นได้จากการที่ทรงมอบหมายให้นายเรมอนด์ สตีเวนส์ (Mr. Raymond B. Stevens) ที่ปรึกษาต่างประเทศและพระยาตรีวิศาลวาจา พิจารณาร่างรัฐธรรมนูญขึ้น แต่เมื่อมีการประชุมในคณะอภิรัฐมนตรี ก็ถูกคัดค้านว่าประเทศไทยยังไม่เหมาะแก่การปกครองตามแบบประชาธิปไตย เพราะราษฎรยังไม่ได้รับการศึกษาคือพอ พระองค์จึงทรงวีรอไว้ก่อน แต่ในที่สุดคณะราษฎรก็ได้ทำการเปลี่ยนแปลงการปกครองจากระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์มาเป็นระบอบประชาธิปไตยภายใต้รัฐธรรมนูญ เมื่อวันที่ ๒๔ มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๗๕

จากหลักฐานที่กล่าวมาทั้งหมดนี้จะเห็นได้ว่า พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงตั้งพระทัยที่จะเปลี่ยนแปลงการปกครองจากระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์มาเป็นระบอบประชาธิปไตย แต่ทรงมีพระราชประสงค์จะให้ค่อยเป็นค่อยไป ทั้งนี้ก็เพื่อฝึกหัดให้ราษฎรได้คุ้นเคยกับการปกครองแบบใหม่เสียก่อน เหมือนกับที่อังกฤษได้ดำเนินการให้การศึกษาทางการเมืองแก่เมืองขึ้น โดยให้มีเทศบาล และการปกครองท้องถิ่นเป็นหลักเสียก่อน แต่ก็ไม่ทันใจคณะราษฎรซึ่งได้ทำการยึดอำนาจเปลี่ยนแปลงการปกครองเมื่อวันที่ ๒๔ มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๗๕ ขณะนั้นพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จประทับอยู่ที่หัวหิน คณะราษฎรได้กราบบังคมทูลเชิญ

ให้เสด็จกลับกรุงเทพฯ พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีพระราชหฤทัยโน้มเอียงไปทางระบอบประชาธิปไตยอยู่แล้ว ประกอบกับไม่มีพระราชประสงค์จะให้มีการเสียเลือด

เนื้อในหมู่พสกนิกร จึงได้พระราชทานรัฐธรรมนูญฉบับชั่วคราว เมื่อวันที่ ๒๗ มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๗๕ ซึ่งมีชื่อว่า "รัฐธรรมนูญการปกครองแผ่นดินสยามชั่วคราว พุทธศักราช ๒๔๗๕" ต่อมามีเมื่อวันที่ ๑๐ ธันวาคม พ.ศ. ๒๔๗๕ ก็ทรงพระราชทานรัฐธรรมนูญถาวรฉบับแรก และมีพระบรมราชโองการโปรดเกล้าฯ ให้พระยามโนปกรณนิติธาดาเป็นนายกรัฐมนตรี รัฐบาลของพระยามโนปกรณนิติธาดาแถลงนโยบายในการปรับปรุงประเทศในชั้นต่าง ๆ คือ ด้านการศึกษา และด้านเศรษฐกิจ ทางด้านเศรษฐกิจหลวงประดิษฐมนูธรรม (นายปรีดี พนมยงค์) ได้เสนอโครงการเศรษฐกิจ ซึ่งต่อมาได้มีผู้วิจารณ์ว่าเป็นเค้าโครงเศรษฐกิจที่โน้มเอียงไปทางระบอบคอมมิวนิสต์ พระยามโนปกรณนิติธาดาและรัฐมนตรีส่วนหนึ่งไม่เห็นด้วยกับโครงการเศรษฐกิจนี้ พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงให้การสนับสนุนพระยามโนปกรณนิติธาดา ทำให้รัฐมนตรีในคณะรัฐบาลแตกแยกเป็น ๒ พวก รัฐบาลพระยามโนปกรณนิติธาดาประกาศใช้พระราชกฤษฎีกาปิดการประชุมสภาผู้แทนราษฎร และตั้งคณะรัฐมนตรีชุดใหม่ อันเป็นผลให้หลวงประดิษฐมนูธรรมพ้นจากตำแหน่งรัฐมนตรี และได้เดินทางไปพักผ่อนที่ประเทศฝรั่งเศสตามคำสั่งของรัฐบาลคณะรัฐบาลชุดใหม่ของพระยามโนปกรณนิติธาดาคำเนนการบริหารประเทศมาจนถึงวันที่ ๒๐ มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๗๖ ก็ถูก พันเอก พระยาพลพลพยุหเสนาและพรรคพวกยึดอำนาจการปกครองอีกครั้งหนึ่ง และได้เชิญหลวงประดิษฐมนูธรรมกลับประเทศไทย

หลวงประดิษฐมนูธรรมกลับมาได้เพียง ๑๑ วัน พลเอกพระวรวงศ์เธอพระองค์เจ้าบวรเดชได้นำทหารตามต่างจังหวัดส่วนใหญ่มุ่งสู่กรุงเทพฯ เพื่อโค่นรัฐบาลของ พันเอก พระยาพลพลพยุหเสนา และมีข่าวลือว่าพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเกี่ยวข้องในการกบฏ

รอง ศยามานนท์, ประวัติศาสตร์ไทยในระบอบรัฐธรรมนูญ (พระนคร : ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๒๐), หน้า ๕๘.

ครั้งนั้นด้วย ซึ่งเรื่องนั้นไม่มีมูลความจริง อย่างไรก็ตามก็ก็เป็นที่น่าอัศจรรย์แก่เบื้องพระยุคลบาท พระองค์จึงเสด็จไปรักษาพระเนตร ณ ประเทศอังกฤษ เมื่อวันที่ ๑๒ มกราคม พ.ศ. ๒๔๗๖ ระหว่างที่ประทับอยู่ในประเทศอังกฤษนั้น ทรงมีพระบรมวินิจฉัยในเรื่องต่าง ๆ หลายเรื่อง ชัดแจ้งกับรัฐบาลของ พันเอก พระยาพลพลพยุหเสนา และในที่สุดก็ทรงสละราชสมบัติเมื่อวันที่ ๒ มีนาคม พ.ศ. ๒๔๗๗

เรื่องที่ทรงขัดแย้งและไม่พอพระทัยคณะรัฐบาลก็คือ การที่รัฐบาลมิได้ดำเนินการปกครองตามระบอบประชาธิปไตยที่แท้จริง ดังปรากฏในพระราชหัตถเลขาตอนหนึ่งว่า

ข้าพเจ้าเห็นว่าคณะรัฐบาลและพวกพ้อง ใช้วิธีการปกครองซึ่งไม่ถูกต้องตามหลักของเสรีภาพในตัวบุคคลและหลักความยุติธรรมตามความเข้าใจและยึดถือของข้าพเจ้า ข้าพเจ้าไม่สามารถที่จะยินยอมให้ผู้อื่นใดใช้วิธีการปกครองอย่างนั้นในนามของข้าพเจ้าต่อไปได้

ข้าพเจ้ามีความเต็มใจที่จะสละอำนาจอันเป็นของข้าพเจ้าอยู่แต่เต็มใจให้แก่อราษฎรโดยทั่วไป แต่ข้าพเจ้าไม่ยินยอมยกอำนาจทั้งหลายของข้าพเจ้าให้แก่อำนาจใดโดยเฉพาะ เพื่อใช้อำนาจนั้นโดยสิทธิขาดและโดยไม่มีฟังเสียงอันแท้จริงของประชาราษฎร

พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ประทับอยู่ที่ประเทศอังกฤษจนถึงพระชนม์เมื่อวันที่ ๓๐ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๔๘๔